

**Naiset isänmaan puolesta -
Suomalaisnaisten jaksamiskulttuuri talvi- ja jatkosotien aikana**

Natalia Gadolin

Haaga-Helia ammattikorkeakoulu

Liiketalouden tradenomi

Opinnäytetyö

2025

Tiivistelmä

Tekijä Natalia Gadolin
Tutkinto Tradenomi
Raportin/Opinnäytetyön nimi Naiset isänmaan puolesta - Suomalaisnaisten jaksamiskulttuuri talvi- ja jatkosotien aikana
Sivumäärä 50 + 7
<p>Opinnäytetyö käsittelee naisten jaksamiskulttuuria talvi- ja jatkosodan aikana, sekä välittömästi sotia seuranneena aikakautena. Työn painopiste on kotirintamassa ja aikuisissa naisissa, jotka eivät osallistuneet aseelliseen maanpuolustukseen Suomen ja Neuvostoliiton välisessä talvi- tai jatkosodassa. Opinnäytetyön tavoite on ymmärtää sota-ajan mentaliteettia ja sen vaikutusta naisten jaksamiseen, heihin kohdistuneiden yhteiskunnallisten odotusten kautta. Opinnäytetyö selvittää historiantutkimusmenetelmällä, millaiset normit naisten jaksamiselle oli ja mitä heidän odotettiin kestävän, selvitäkseen arjesta sodan varjossa. Opinnäytetyön tarkoitus on luoda käsitys siitä, millainen naisten arki oli kotirintamalla, erityisesti keskittyen naisten vastuunkantoon ja henkiseen taakkaan.</p> <p>Kotirintamanaisten keskeisin oppi oli kärsivällisyys. Omat murheet ja haasteet oli hiljaa kärsittävä, sillä yhteiset menetykset olivat jo niin suuret, ettei omia huolia sopinut nostaa jalustalle. Naisten sodanaikainen jaksamiskulttuuri oli moninainen ja naisiin kohdistuneet odotukset ulottuivat monelle eri osa-alueelle. Naisten käyttäytymiselle, jaksamiselle ja jopa surulle oli vahvat yhteiskunnalliset normit. Kotirintaman tuli kestää, eikä kodin murheita pidetty merkittävinä rintaman uhreihin verrattuna. Sodan päätyttyä naisten tuli edelleen uhrautua epäitsekästi.</p> <p>Vielä vuonna 2014 tehdyissä kotirintamanaisten haastatteluissa, ilmeni oman osuuden vähättelelyä, miesten kokemusten rankkuuteen nähden. Sota ei kuitenkaan koetellut kaikkia perheitä samalla tavalla ja olisi virheellistä ajatella Suomen sotien olleen kaikille suomalaisille yhtä suuri trauma. Osa suomalaisista pääsivät vähemmällä, eikä sota välttämättä näkynyt heidän arjensa merkittävästi, samalla kun sota rikkoi toisilta kaiken.</p> <p>Nykypäivän naisten uupumusta ja ylisuorittamista ei voida suoraan selittää sodalla. Sodan vaikutuksia voidaan kuitenkin tarkastella yhtenä taustatekijänä ylisukupolvisessa jatkumossa, jossa sota vahvisti jo ennestään olemassa olevaa, suomalaisnaisten uhrautumisen ja vastuunkannon mentaliteettia.</p>
Asiasanat kotirintama, talvisota, jaksamiskulttuuri, naiset, uupuminen

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Työn tausta	2
1.2	Tutkimusongelma, työn tavoitteet ja peittomatriisi	2
1.3	Työn rajaukset.....	4
1.4	Keskeiset käsitteet	5
2	Sotahistoria - Suomi 1939–1944	7
2.1	Sotaan varautuminen	7
2.2	Talvisota 30.11.1939-13.3.1940	9
2.3	Välirauha.....	9
2.4	Jatkosota 25.6.1941-19.9.1944	9
2.5	Jälleenrakentamisen aika	11
3	Tutkimusmenetelmä ja -toteutus.....	12
3.1	Historiantutkimusmenetelmä	13
3.2	Aineiston tuottamisen konkreettinen toteutus- ja työtapakuvaus.....	16
4	Tutkimustulokset	19
4.1	Uskonnosta turvaa arjessa jaksamiseen	19
4.1.1	Uhri isänmaan puolesta	20
4.1.2	Talvisodan henki.....	21
4.2	Kotirintaman arki	21
4.2.1	Naisten työt kotirintamalla.....	22
4.2.2	Yhteydenpito kodin ja rintaman välillä	24
4.2.3	Elämä sodan varjossa.....	25
4.3	Huoli ja pelko kotirintamalla.....	26
4.3.1	Huoli läheisistä.....	27
4.3.2	Kuoleman jatkuva läsnäolo	28
4.4	Naisiin kohdistuneet odotukset.....	29
4.4.1	Sota-ajan ihannenainen	30
4.4.2	Nainen äitinä ja kasvattajana	31
4.4.3	Ihanne-Lotta.....	32
4.4.4	Kotiliesi osana sotapropagandaa	32
4.5	Sodan arvet.....	34
4.5.1	Suru	35
4.5.2	Sodan päättyminen ei tuonut rauhaa koteihin	37
4.5.3	Suhtautuminen perheen sisäisiin ongelmiin	40
5	Pohdinta.....	43

5.1	Sotatraumat ja niistä suojaavat tekijät	44
5.2	Sota ei ollut kaikille samanlainen	45
5.3	Sodan heijastukset tämän päivän esihenkilötyöhön.....	46
5.4	Eettisyyspohdinta	47
5.5	Luotettavuuspohdinta	48
5.6	Oma oppiminen.....	49
Lähteet.....		51
Liitteet		56
Liite 1: Pääasiallisen aineiston kategorinen jako.....		56

1 Johdanto

Tämä opinnäytetyö käsittelee suomalaisnaisten jatkamiskulttuuria talvi- ja jatkosodan, välirauhan, sekä sotia välittömästi seuranneina vuosina. Työn tavoite on tutkia suomalaisnaisten vastuunkantoon ja sitä kautta heidän henkiseen jaksamiseensa kohdistuneita odotuksia ja vaatimuksia kyseisellä aikavälillä. Opinnäytetyössä käsitellään kymmenen vuoden aikajaksoa, talvisodan syttymisestä marraskuussa 1939, vuoden 1949 loppuun. Talvisota käytiin Suomen ja Neuvostoliiton välillä 30.11.1939-13.3.1940. Talvisota päättyi välirauhaan, jonka jälkeen Suomen ja Neuvostoliiton välinen jatkosota käytiin 25.6.1941-19.9.1944.

Sodassa miehet olivat tehneet merkittäviä uhrauksia rintamalla ja niihin nähden kotirintaman uhrauksia pidettiin pieninä. Sotia seuranneena aikana, julkisessa keskustelussa odotettiin erityisesti naisten uhrautuvan (Asikainen 2021, 108). Naisten oli harjoitettava itsehillintää ja luotava kotiin hyvää henkeä, miesten käyttäytymisestä huolimatta. Ylipäättänsä sota-aikana yhteisiä kärsimyksiä pidettiin niin suurina, ettei yksittäisten ihmisten tullut tuoda omia murheitaan esille ja siten nostaa niitä jalustalle. Omien huolien kanssa oli pärjättävä (Malinen 23.10.2019, 15–20 min). Vielä vuonna 2014, sotasukupolven naiset korostivat haastatteluissa miesten kokemusten raskautta ja vähättelivät omaa osuuttaan kotirintamalla (Sallinen 2017, 9).

Tämän opinnäytetyön keskeisimpiin teemoihin lukeutuu pitkään jatkuva stressi, uupuminen, ylittynyt voima, suru, ahdistus ja henkinen kuorma. Opinnäytetyön empiirisessä osassa käsitellään naisten jaksamiskulttuuria sodan ja jälleenrakentamisen aikana ja tämän alustuksen tarkoitus on auttaa lukijaa ymmärtämään menneisyyden kuormittavuutta, nykypäivän uupumustekijöitä koskevan tiedon valossa. Vaikka tänä päivänä tiedetään, että pitkään jatkuva stressi syö elämän merkityksellisyyttä, suomalaisessa kulttuurissa on edelleen yleistä ihailla kiirettä, pitkiä työpäiviä, ahkeruutta ja tuotteliaisuutta. Monen ihanteena on pitää monta rautaa tulessa yhtä aikaa, sekä työelämässä, että vapaa-ajalla (Virtanen 2021, alaluku Mistä tunnistaa, että palautumiseen olisi syytä kiinnittää enemmän huomiota?). Nykypäivänä tiedetään myös velvollisuudentunteen lukeutuvan tekijöihin, jotka lisäävät erityisesti naisten riskiä sairastua uupumukseen (Mehiläinen 2016).

On yleistä havahtua tilanteen kuormittavuuteen vasta siinä kohtaa, kun pitkittynyt ylivireystila muuttuu alivireydeksi ja uupumukseksi. Pitkittynyt stressi ja palautumisvaje voi oireilla monella eri tavalla, esim. keskittymis- ja muistivajeena, tunne-elämän ongelmina kuten ärtyneisyytenä ja hermostuneisuutena, uniongelmina tai epämääräisinä fyysisinä oireina. Uupumuksesta toipuminen on yleensä aikaa vievää ja vaikka arjen toimintakyky näyttäisi palautuneen, voi kehon palautuminen viedä enemmän aikaa (Virtanen 2021, alaluku Mistä tunnistaa, että palautumiseen olisi syytä kiinnittää enemmän huomiota?). Uupumuksen pitkittyessä, tilanne voi johtaa masennukseen (Mehiläinen 2016).

Toisin kuin nykypäivänä, sota-ajan Suomessa ei ollut kulttuuria, jossa tunteita olisi ”käsitelty” keskustelemalla tai jossa suruun ja ahdistukseen olisi haettu psykologista apua (Männistö & Kivimäki 2016, 8–9). Kulttuurin muutoksesta huolimatta, häpeä ja leimautumisen pelko ovat psykiatrian erikoislääkäri Andren mukaan edelleen tänä päivänä tekijöitä, jotka estävät avun hakemisen. Mehiläisen vuonna 2016 tehdyssä kyselytutkimuksessa ilmeni, että joka viides nuori nainen koki alakuloisuutta tai masennusta, josta ei halunnut tai uskaltanut puhua kenellekään. Andren mukaan naisten uupumusta lisäävät erityisesti myös kiltteys, arvostuksen menettämisen pelko, yksityiselämän kuormittavat tekijät sekä täydellisyyden tavoittelu (Mehiläinen 2016).

1.1 Työn tausta

Työpsykologian ja työhyvinvoinnin kurssilla perehdyin naisten ylikorostuneeseen velvollisuudentunteeseen työuupumuksen altistajana. Opinnäytetyöni on omien kiinnostuksen kohteitteni kautta luonnollinen jatkumo jaksamisen haasteisiin liittyvän osaamisen kartoittamiseen. Koen, että vaikka työni sijoittuu historialliseen aikaan, opinnäytetyössä käsiteltävät aiheet, kuten naisten jaksamisen paineet ja haasteet, korostunut velvollisuudentunne ja vaatimus kestää uupumuksesta huolimatta, ovat hyvin ajankohtaisia asioita. Uskon, että aiheeseen liittyvä perehtyneisyys tulee enenemissä määrin korostumaan HR ja johtotehtävissä myös tulevaisuudessa, jo ihan viime vuosina nopeasti muuttuneen maailmantilanteen ja tulevaisuudennäkymien epävarmuuden vuoksi. Jotta ymmärtää nykyhetkeä, täytyy tuntea historiaa!

Siitä huolimatta, että kyse on yhteiskunnallisesti merkittävästä ilmiöstä, suomalaisnaisten sotatraumojen ylisukupolvisia vaikutuksia on Suomessa tutkittu hyvin vähän (Asikainen 2021, 106). Tutkija Kivimäen mukaan (2013, 17) historian tutkimus on ylipäättään pitkään jäljittänyt armeijan sotajohdon näkökulmaa ja ns. tavallisen ihmisen kokemus alkoi näkymään sotahistoriallisten piirien näkökulmana vasta 1990- ja 2000-luvulla. Kivimäen (2013, 15–16) mukaan, sodanjälkeistä suomalaista yhteiskuntaa on helpompi ymmärtää, kun osaa huomioida sen ajan ihmisten kokemaa väkivaltaa, turvattomuutta ja menetyksiä.

1.2 Tutkimusongelma, työn tavoitteet ja peittomatriisi

Tämän opinnäytetyön tavoite on vastata kysymykseen: Millainen naisten jaksamiskulttuuri oli talvi- ja jatkosotien aikana, sekä välittömästi sotia seuranneena aikakautena?

Opinnäytetyön alaongelmat ovat:

- Millainen naisten arki kotirintamalla oli?
- Millaiset naisiin kohdistuvat odotukset olivat?
- Mitä naisten tuli kestää?

Opinnäytetyöni käsittelee naisten jaksamiskulttuuria talvi- ja jatkosodan aikana sekä välittömästi sotien jälkeen. Työn tarkoitus on selvittää, millainen naisten arki oli kotona sodan varjossa. Erityisesti työssä on tarkoitus keskittyä naisten vastuunkantoon ja henkiseen taakkaan. Millaista naisten elämä sodan varjossa oli? Entä millaisia asioita naisten odotettiin kestävän miesten palattua sodasta? Miten henkilökohtaisiin traumoihin ja menetyksiin odotettiin suhtautuvan?

Tarkoitus on ymmärtää sota-ajan propagandan mentaliteettia ja sen vaikutusta naisten mieliin, heihin kohdistuneiden odotusten kautta. Opinnäytetyö tulee saatavilla olevan aineiston kautta, historiantutkimusmenetelmällä selvittämään, mitä naisten tuli kestää selvitäkseen arjesta sodan varjossa.

Ennakkokäsitykseni on, että jaksamispainetta oli monesta suunnasta; sekä naisten itse itselleen asettamina vaatimuksina, läheisten ja puolison luomina paineina, että yhteisön ja laajemmin yhteiskunnan odotuksina. Ajattelen, että naisten tuli kestää monenlaisia asioita – suurin osa työikäisistä miehistä oli rintamalla, joten naisten tuli perhepiirin asioiden lisäksi vastata myös ansiotöistä. Oletan, että naisiin kohdistui fyysisesti uuvuttavan työn lisäksi myös raskas henkinen kuorma; sodan aikana kaikki oli epävarmaa ja huoli läheisistä jatkuvaa.

Minusta nykypäivän esihenkilötyössä on vastuulliseen toimintaan pyrkiessä tärkeä tiedostaa niitä suomalaisnaisia koskevia historiallisia taustatekijöitä, jotka osaltaan saattavat vaikuttaa naisten sisäistettyihin toimintamalleihin työelämässä. Asikaisen (2020, 88) mukaan naiset kokevat usein ylpeyttä jaksamisestaan ja uhrautumisestaan ja saattavat itse asiaa huomaamatta, haalia vastuulleen liian paljon. He saattavat sietää haastavia työoloja niin pitkään, että se johtaa uupumukseen. Ajattelen työntekijän ylisitoutumisen työtehtäviinsä toimivan esimerkkinä piirteestä, joka esihenkilölle saattaa näyttäytyä positiivisena, mutta Vähäsarjan, Leinon ja Hintsan (2022, 39) mukaan tosiasiassa heikentää työkykyä. Ylisitoutumisessa ponnisteluiden ja palkkioiden määrä ovat työkuormituksen kannalta epäsuhdassa ja se ilmenee mm. kyvyttömyytenä irrottautua työn velvollisuuksista vapaa-ajalla (Vähäsarja ym. 2022, 39). Ajattelen, että tiedostamalla historiasta mahdollisesti kumpuavia, työssäjaksamisen kannalta haitallisia toimintamalleja, esihenkilö voi toimia vastuullisesti pyrkiessään vaikuttamaan siihen, ettei omalla toiminnallaan vahvistaisi haitallisia vastuunkannon toimintamalleja.

Taulukko 1: Peittomatriisi

Pääongelma: Millainen naisten jaksamiskulttuuri oli talvi- ja jatkosotien aikana, sekä välittömästi sotia seuranneena aikakautena?		
Alaongelmat	Teoria	Tulokset
Millainen naisten arki kotirintamalla oli?	2	4.1, 4.2, 4.3
Millaiset naiseen kohdistuvat odotukset olivat?	2.5	4.4
Mitä naisten tuli kestää?	2.3, 2.4	4.2, 4.5

1.3 Työn rajaukset

Työn painopiste on kotirintamassa ja aikuisissa naisissa, jotka eivät osallistuneet aseelliseen maanpuolustukseen Suomen ja Neuvostoliiton välisessä talvi- tai jatkosodassa. Täysi-ikäisyyden raja oli talvi- ja jatkosodan aikana 21-vuotta, mutta 17-vuotias sai vanhempiensa luvalla mennä naimisiin. Avioliitossa oleva, täysi-ikäisyyden virallista rajaa nuorempi nainen katsottiin täysi-ikäiseksi, jonka vuoksi käsiteltäväksi ikäluokaksi on valittu jatkosodan päättyessä, 17-vuotta täyttäneet naiset. Tähän perustuen, työ käsittelee vuonna 1927 ja sitä aikaisemmin syntyneiden naisten kokemuksia. Työkäisiä naisia oli talvi- ja jatkosodan aikana Suomessa n. kaksi miljoonaa (Savikko 2021, 23).

Työ on rajattu naisten kokemuksiin, työssä ei käsitellä miehiin kohdistuneita jaksamispaineita. Luki- ja kirjallisuuden on hyvä huomata, että vaikka opinnäytetyö käsittelee naisnäkökulmaa sodanaikaiseen jaksamiseen ja haasteiden kestämiseen, tarkoitus ei ole vähätellä miesten kokemuksia. Työssä ei myöskään käsitellä lapsuuttaan sodan varjossa eläneiden lasten kokemuksia, muilta kuin niiltä osin, kun tieto lisää naisten jaksamishaasteisiin liittyvää ymmärrystä.

Työn rajauksia on tehty naisen roolin käsittelyyn, josta vertailunäkökulma aikaan ennen sotia, on työstä rajattu muilta osin pois, kuin mitä se on historiallisen viitekehyksen luomisen kannalta välttämätön sisällyttää. Työssä ei käsitellä rintamalla toimineiden naisten kokemuksia, eikä myöskään rintaman välittömässä läheisyydessä erinäisissä tehtävissä toimineita naisia, vaan työ on rajattu sellaisten naisten kokemuksiin, jotka vaikuttivat kotipaikkakunnillaan. Työhön on kuitenkin sisällytetty Lotta Svärd -järjestön toimintaan liittyviä moraaliodotuksia, jotka yhtäältä koskettivat niin kotoa, kuin rintamalla toimineita lottia.

Opinnäytetyössä käsiteltävä aikajakso, on rajattu kymmeneksi vuodeksi, talvisodan syttymisestä marraskuussa 1939, vuoden 1949 loppuun. Työ on sodan osalta rajattu koskemaan Suomen ja

Neuvostoliiton välisiä sotia (talvisota 30.11.1939-13.3.1940 ja jatkosota 25.6.1941-19.9.1944), Lapin sodan vaikutusta naisten jaksamiseen ei työssä käsitellä.

Dahlin mukaan (1967, 13), aiheen rajaamista sekä kysymysten erittelyä ja tarkennusta tapahtuu koko tutkimusprosessin ajan.

1.4 Keskeiset käsitteet

Jaksamiskulttuurilla tarkoitetaan tämän opinnäytetyön kontekstissa jaksamiseen liittyvää asenneympäristöä – yhteiskunnassa tai yhteisössä vallitsevaa toiminta- ja ajattelutapaa jaksamiseen liittyen. Jaksamiskulttuuri kattaa jaksamiseen liittyviä normeja, odotuksia, käytäntöjä, asenteita ja paineita, sen määriteltessä sitä, miten jaksamiseen ja siihen liittyviin haasteisiin viiteryhmässä yleisesti suhtaudutaan. Käsitteenä jaksamiskulttuuri on uusi, enkä löytänyt sille lähdeä. Käsitteen määrittelyn tueksi olen hyödyntänyt Chat GPT 4o -kielimallia, jossa syötteenä käytin ”Määrittele jaksamiskulttuuri”.

Uupumuksella tarkoitetaan pitkään kestäneen henkisen tai fyysisen kuormituksen seurauksena syntyvää väsymystä, joka ei poistu levolla. Uupumuksesta kärsivä henkilö, on pitkään ponnistanut voimiansa yli, ilman riittävää palautumista (HUS s.a.a). Uupumuksen oirekuvaan kuuluu neljä pääoiretta; krooninen tai uupumisasteinen väsymys, kognitiivisen hallinnan häiriöt, tunteiden hallinnan häiriöt sekä henkinen vetäytyminen. Liikakuormituksen aiheuttamat tunteiden hallinnan häiriöt näkyvät vaikeutena säädellä tunteita, erityisesti herkkyytenä negatiivisille asioille. Pidemmälle edetessään, uupumus saattaa ilmetä tunteiden katoamisena tai ihmissuhteissa etäisyyden tunteena. Uupuneelle ihmissuhteet ovat usein kuormittavia ja uupunut pyrkii säätämään kuormittuneisuuttaan ottamalla etäisyyttä muihin (HUS s.a.b).

Kotirintamalla tarkoitetaan kotiseudun väestöä, sen suorittamaa työtä ja kestävyyttä. Kotirintama määritellään syntyneeksi, sotilaiden siirtyessä sodanriski- tai sota-alueelle (Kulla 2024, 33). Rintama puolestaan on rajalinja, joka erottaa kotimaan ja vihollisen (Männistö & Kivimäki, 105).

Lotta Svärd -järjestön säännönmukainen tarkoitus oli suojeluskuntajärjestöjen avustaminen uskonnon, kodin ja isänmaan suojaamisessa, sekä suojeluskunta-aatteen herättäminen ja lujittaminen. (Rautio 2001, 14–15). Suomen ja Neuvostoliiton välisissä sodissa lotat osallistuivat aseettomaan maanpuolustukseen, niin kotirintamalla, kuin sotatoimialueillakin (Näre 2018, 14). Järjestön perusosastot sota-aikana olivat muonitus, lääkintä, varus, keräys ja huolto, sekä toimisto ja viesti (Pohls & Latva-Äijö 2009, 189). Lottien vapaaehtoistyö, niin kotirintamalla kuin taisteluiden läheisyydessä, oli korvaamatonta (Valkonen 2000, 5). Lotta Svärd -järjestössä oli talvisodan alussa 105 000 jäsentä ja vuoden 1943 lopussa 220 000 jäsentä, heistä noin 145 000 oli toimivia aikuisjäseniä (Suojeluskuntajärjestön Perinteet ry - Skyddskårstraditioner rf, s.a.) Heinäkuusta 1941 lähtien Lotta

Svärd -järjestö luettiin lukuisten maanpuolustustehtäviensä vuoksi kokonaisuudessaan puolustusvoimien alaisuuteen (Lukkarinen 1981, 203).

2 Sotahistoria - Suomi 1939–1944

Louis Halphenin (1951, 13–14) mukaan, historian tutkimisen kannalta on välttämätön tarkastella asioita juuri siinä ympäristössä, jossa ne ovat tapahtuneet. Mikäli historiantutkija ei sijoittaisi tutkittavaansa kansaa ja heidän luonteenlaatuun alkuperäiseen ympäristöönsä, tutkimuksen päämäärä katoaisi. Työssä käsiteltäviä aiheita ja siihen liittyvien ihmisten kokemuksia on Teporan, Danielsbackan ja Hannikaisen (2022, 15) tarkoittamalla tavalla tarkoitettu ymmärtää oman aikansa tuotteina.

Käsiteltävän aikakauden, sen kulttuurin ja yhteiskunnan ymmärtämiseksi, luodaan tässä luvussa historiallinen viitekehys opinnäytetyön tietoperustaksi. Tämä toimii pohjana tutkimuksen empiiriselle osalle, jossa tarkastellaan kohderyhmää ja heidän kokemuksiaan heidän omista näkökulmistaan (Tepora ym. 2022, 15).

Tässä luvussa käsitellään 1930-lukua ennen sodanjulistusta, talvi- ja jatkosotaa 1939–1944, niiden välistä rauhanjaksoa sekä jälleenrakentamisen aikaa siltä osin, kun se on opinnäytetyön aiheiden kannalta aiheellista. Vaikka opinnäytetyön varsinaisesti käsiteltävä aikajakso on aikaväli 1939–1949, olen historiallista viitekehystä luodessa katsonut aiheelliseksi aloittaa 1930-luvun aikaisesta sotaan varautumisesta. Ajattelen, että ymmärtääkseen sota-ajan kokemuksia sitä kokeneiden näkökulmasta, on Halphenin (1951, 13–14) tarkoittamalla tavalla asetettava tutkittavat alkuperäiseen ympäristöönsä. Ajattelen, että talvisota ei alkanut tyhjiössä ja sen myötä pidän oleellisena ymmärtää, aikakautta ennen sotaa siltä osin, miten sotaan oli Suomessa varauduttu. Tällä perusteella, luvussa 2.1 käsitellään aikajaksoa, joka alkaa ennen opinnäytetyössä varsinaisesti tutkittavaa aikajaksoa.

Olen tietoperustan osalta tehnyt tietoisien rajoituksen jättää maailmanpoliittiset tapahtumat, taisteluiden kulun sekä sotatoimialueiden arjen käsittelemättä. Everstilutnantti Petteri Joukon (2013, 17) mukaan pelkästään talvisodan tapahtumat muodostavat hyvin laajan kokonaisuuden, jota on osin myös vaikea hahmottaa. Kyseisten asioiden käsittely olisi mielenkiintoista ja antaisi laajemman kokonaiskuvan, mutta koen, ettei se käsiteltävien henkilöiden elinympäristön ymmärtämiseksi ole tässä yhteydessä välttämätöntä.

2.1 Sotaan varautuminen

Suomen poliittinen johto piti 1930-luvulla ajatusta sodasta järjettömänä, eikä uskonut sodan mahdollisuuteen. Tämän myötä sotaan varautuminen oli riittämätöntä, eikä kokonaissuunnitelmaa ollut. Mahdollisesta sodasta huolestuttiin vasta vuosina 1937–1939, Neuvostoliiton toistuvasti esitettyä Suomelle aluevaatimuksia. Huhtikuussa 1938, huoli Euroopan turvallisuudesta oli kasvanut ja

eduskunta hyväksyi kiireellisesti komiteamietinnön puolustusvalmiuden kehittamisestä ja siihen liittyvistä kuluista vuosille 1938–1942. Tämä tapahtui kuitenkin talvisodan kannalta liian myöhään, eikä käynnistetty perushankintaohjelma helpottanut tilannetta edes sodan aikana (Kulla 2024, 13–19).

Euroopan tilanne kiristyi entisestään vuonna 1939 ja silloin Suomessa havahduttiin siihen, että sodan syttyessä se koskettaisi koko yhteiskuntaa. Sen varalta säädettiin useita uusia lakeja, mm. laki työvelvollisuudesta sodan aikana. Kesällä 1939 annettiin kriisivalmiutta parantavia lakeja, mutta vasta syyskuun alussa, kun Saksa hyökkäsi Puolaan ja suomalaiset kuluttajat alkoivat hamstraamaan bensiinin, kahvin ja sokerin kaltaisia kulutustuotteita, havahduttiin varmuusvarastojen puutteeseen. Varmuusvarastolakeja ei ehditty toteuttaa (Kulla 2024, 13–19).

Kesäkuun alussa 1939 aloitettiin vapaaehtoiset linnoitustyöt Karjalan kannaksella. Töihin osallistui viikoittain 3 000 miestä, yleensä viikon tai kahden vuoroissa, sekä suuri joukko muonituslottia. Talkoolaiset rakensivat mm. pääpuolustuslinjaan yli 600 korsua ja konekivääripesäkettä sekä 136 km panssariesteitä isoista kivistä. Kokonaisuudessaan talkoisiin osallistui 60 000 linnoittajaa ja 2 500 lottia (Kulla 2024, 17). Suomessa määrättiin liikekannallepano (YH) lokakuun alussa 1939, YH on lyhenne ylimääräisistä harjoituksista (Kulla 2024, 33; Jouko 2013, 21). Liikekannallepanon myötä puoli miljoonaa naista ja miestä siirrettiin sotatöihin, jolloin kotirintaman oli sopeuduttava toimimaan ilman heitä (Kulla 2024, 33). Myös autot ja hevoset alistettiin valtion käyttöön (Penttinen 2004, 203).

Talvisodan alkaessa nykyaikaisia aseita oli liian vähän. Myös puolustusvoimien vaatetuksesta oli pulaa, esim. päällystakeista puuttui 75 % ja jalkineista 100 %. Kokardeja, eli päähineen keskelle kiinnitettäviä lakkimerkkejä, riitti kuitenkin kaikille (Kulla 2024, 15).

Männistö ja Kivimäki (2016, 75–76) nostavat esille, että keskustelussa Suomen asehankintojen ja puolustusvalmiuden laiminlyönneistä ennen talvisotaa, maan sotaa edeltävä poliittinen ja sosiaalinen kehitys on jäänyt vähemmälle huomiolle. He pitäisivät määrärahoja tai puuttuvia panssaritorjuntatykkejä tärkeämpänä sitä yhteiskunnallista kehitystä, jonka myötä talvisodan henki syttyi ja vähävarainenkin kansanosaa koki vuonna 1939 Suomen puolustamisen arvoisena.

Ennen sotaa evakuointipaikkakunnista oli tehty suunnitelmia, mutta koska sotaan ei uskottu, ei evakuointeja suoritettu. Helsingistä väkeä evakuoitiin jonkun verran lokakuussa 1939, mutta evakuoinnit peruttiin marraskuussa, jolloin koulutkin toimivat normaalisti (Hintikka & Häppölä 2006, 154).

2.2 Talvisota 30.11.1939-13.3.1940

Talvisota käytiin Suomen ja Neuvostoliiton välillä, sota kesti 105 päivää marraskuun viimeisestä päivästä 1939, maaliskuun kolmanteentoista päivään 1940. Sotatoimia oli koko itärajan leveydellä, Petsamon ja Viipurinlahden välisellä alueella (Jouko 2013, 17). Neuvostoliiton hyökkäys 30.11.1939 tuli yllätyksenä koko maassa (Hintikka & Häppölä 2006, 154).

Kotirintamalla sodan aikainen ravinnonsaanti oli suuri huolenaihe. Talvisodan aikana se ei vielä dramaattisesti näkynyt kotien ruokapöydissä, sillä ainoastaan kahvia ja sokeria jouduttiin tässä vaiheessa säännöstelemään. Kansanhuoltoministeriön vastuulla oli peruselintarvikkeiden riittävyys, sekä hintojen pysyminen kohtuullisina. Tarvittaessa ministeriö otti käyttöön säännöstelyn, joka käytännössä tarkoitti, että määrättyjä tuotteita oli mahdollista ostaa vain rajoitettu määrä, valtion ostokorteilla (Männistö & Kivimäki 2016, 77–78).

Karjalaiset pakenivat ja jättivät kotinsa ensimmäisen kerran marraskuun lopussa 1939, Neuvostoliiton hyökättyä Suomeen. Karjalan evakot asuivat talvisodan ja välirauhan aikana evakointipaikkakunnilla (Hintikka & Häppölä 2006, 154).

2.3 Välirauha

Talvi- ja jatkosodan välistä, 14 kuukautta kestänyttä ajanjaksoa kutsutaan yleisesti välirauhaksi. Vaikka talvisota loppui, elintarvikkeiden saatavuus ei parantunut, sillä sota laajeni edelleen muualla Euroopassa. Välirauhan aikana vaatteet, pesuaineet ja lähes kaikki elintarvikkeet otettiin kortti-säännöstelyn piiriin. Säännöstelyn tarkoitus oli pitää ihmiset hengissä ja ylläpitää heidän toimintakykyään, samalla huolehtien, että sotatalouden rasite jakautuisi tasapuolisesti eri yhteiskuntaryhmissä (Männistö & Kivimäki 2016, 78).

Vaikka sota Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli päättynyt, Neuvostoliiton käytös Suomea kohtaan oli edelleen uhkaavaa. Välittömästi talvisodan päätyttyä, Suomen kenttäarmeijan uudelleenmuodostaminen käynnistettiin, tarkoituksena torjua vihollisen mahdollista hyökkäystä maahan. Suomi oli varautunut uuteen sotaan, aseistautumalla mm. panssaritorjunta-aseilla ja lentokoneilla (Autio 1996, 14).

2.4 Jatkosota 25.6.1941-19.9.1944

Sodan uhan kasvaessa, Suomen armeijan päävoimat saivat 17.6.1941 liikekannallepanokäskyn. Suomen hallitus julisti virallisen sotatilatiedonannon 26.6.1941 (Autio 1996, 14). Jatkosodan palvelukseen kutsuttiin 630 000 henkilöä, joka tarkoitti 16 prosenttia väestöstä (Riutta 2002, 11). Jatkosodassa rintamapalveluksessa oli talvisotaa huomattavasti enemmän naisia, naisten tehtäviin

lukeutui mm. lääkintä, muonitus, viestintä, siivous ja varusteiden huolto. Ottamalla naisten työpanosta täysmittaisesti käyttöön jatkosodassa, pystyttiin vapauttamaan miehiä naisten suorittamista tehtävistä rintamalle (Hakko 1988, 5–6).

Rintamakomennuksen, eli oikealta termiltään työmääräyksen saaneista lotista, sairaanhoitajat, sotilaskotisisaret ja työvelvolliset naiset olivat pääasiassa nuoria, jotkut alle 20 ikävuoden. Lähtiesään harva tiesi mitä oli edessä, tai kuinka vaarallinen tehtävä oli, vaan toimittiin yleisen isänmaallisen innostuksen pohjalta. Muut kuin sairaanhoitajat ja työvelvolliset naiset lähtivät vapaaehtoisesti, mutta rintamalle saapuessaan naiset rinnastettiin miehiin, eikä kotiinpaluusta päättäminen ollut enää omissa käsissä (Hakko 1988, 5–6).

Kotirintamalla poikkeusolojen seurauksena perheen perustarpeiden tyydyttäminen vaati suuria ponnistuksia. Jatkosodan aikana pula-aika oli erityisen kova, silloin pulaa oli lähes kaikesta; ruuasta, saippuasta, kankaasta, vaatteista ja rahasta. Naisten haasteena oli mm. perheen riittävän ruuansaannin varmistaminen, vauvojen kuivana pitäminen, keinojen löytäminen kodin lämmittämiseen sekä rahojen riittävyys vuokranmaksuun (Pukkila-Toivonen, Savikko & Utrio 2021, 31–33).

Talvi 1941–1942 oli poikkeuksellisen ankara, jonka seurauksena suomalaiset olivat näännyä nälkään. Keväällä jäiden sulamisen jälkeen, Saksasta voitiin jälleen hankkia viljaa, perunaa ja voita ja siten todellinen nälänhätä onnistuttiin välttämään. Vaikka elintarviketilanne parani vuoden 1942 kriisin jälkeen, sota-ajan talous muokkasi olennaisesti ihmisten arkikokemusta. Kuluneita vaatteita tai tavaroita ei voinut vaihtaa uusiin, vaan puutteet oli korvattava tilapäisratkaisuille. Kotirintamaa haastoi valtion tiukentunut kontrolli, joka sotaa edeltävään aikaan verrattuna nyt näkyi kaikkialla. Ajatuksena oli niukuuden jakaminen tasapuolisesti, mutta se edellytti verotuksen kiristämistä ja suurta määrää byrokratiaa (Männistö & Kivimäki 2016, 81–83).

Perheellisille sotilaille alettiin maksamaan sotilaskuukausipalkkaa, joka käytännössä maksettiin vaimoille. Palkka ei ollut sidoksissa aiempaan tulotasoon, vaan tasavertainen sotilasarvon mukaan. Ostokortit, yhdessä hintavalvonnan ja sotilaskuukausipalkan kanssa, teki sota-ajasta köyhemmille perheille rauhaa taloudellisesti turvatumman (Männistö & Kivimäki 2016, 78).

Asemasodan aikana 1942–1943 moni Karjalan evakoista palasi takaisin Karjalaan ja rakensi uuden kodin tuhoutuneen tilalle. Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alkaessa 1944, n. 400 000 karjalaista jätti kotiseutunsa ja uudelleenasutettiin (Hintikka & Häppölä 2006, 154; Penttinen 2004, 20). Heidät siirrettiin alkuun maaseudulle ja miesten ollessa rintamalla, valtavat muutokset jäivät sekä muuttavien, että vastaanottavien, työikäisten naisten harteille (Hintikka & Häppölä 2006, 154).

2.5 Jälleenrakentamisen aika

Vaikka sota päättyi, säännöstely ja materiaallinen niukkuus jatkui ja vaikutti ihmisten henkiseen hyvinvointiin (Holmila & Mikkola 2015, 109). Suomen tuli maksaa Neuvostoliitolle sotakorvauksia n. 300 miljoonan dollarin edestä. Tämä summa on kuitenkin katsottu vuoden 1938 rahan arvosta ja inflaation myötä summan nimellismäärä oli huomattavasti korkeampi. Korvauksina maksettiin mm. metalli- ja terästeollisuuden tuotteita, kuten erinäisiä koneita ja laivoja. Sotakorvausten maksaminen oli kahdeksan vuoden mittainen suururakka, joka päättyi viimeisen sotakorvausjunan lähtöön 30.8.1952 (Penttinen 2004, 21).

Kun jatkosota päättyi, myös työmarkkinoilla tapahtui muutoksia. Jotta sotakorvauksia voitiin maksaa, piti teollisuus nopeasti muuttaa sotateollisuudesta rauhanajan tuotantoon. Lisäksi tuottavuutta tuli nostaa, jotta säännöstelyitä voitaisiin purkaa mahdollisimman nopeasti. Sotakorvausteollisuus ja kasvava hyvinvointivaltio, tarvitsi sekä naisia, että miehiä töihin (Hytönen 2014, 216–217).

Kotirintamalla naiset olivat osoittaneet selviytyvänsä miesten töistä, ja tästä seurasi sotien jälkeen kodin valta-asemien uudelleenneuvottelu (Näre 2018, 14). Perhekeskeisessä ilmapiirissä naimattomien naisten työntekoon suhtauduttiin sodan jälkeen myönteisesti, mutta perheenäitien työssäkäyntiä kyseenalaistettiin laajasti. Työvoimapolitiittisesti haluttiin äidit töihin, jotta työvoimapulaa saataisiin tyydytettyä, väestöpolitiittisesti taas tuettiin äitiä jäämään kotiin ja kannustettiin vaalimaan kotona tehtävän työn arvoa (Hytönen 2014, 216–217).

Kun puhutaan jälleenrakentamisesta, voidaan Sarasteen (1994, 99) mukaan myös tarkoittaa pitkää kriisivaihetta seuraavaa uskoa paremmasta huomisesta. Käytännössä tämä näkyy solmittujen avioliittojen määrän kasvussa ja perheiden perustamisessa. Jotta kaatuneet ikäluokat saataisiin korvattua, nuoria kannustettiin lisääntymään ja niin sanotut suuret ikäluokat, syntyivät vuosina 1945–1950 (Saraste 1994, 99; Penttinen 2004, 82). Lastensaanti tarjosi naisille helpon ja yhteiskunnallisesti hyväksytyin tien pois työelämästä, joten se että sodan jälkeen syntyi paljon lapsia, vaikutti luonnollisesti naisten ja miesten välisen työnjakoon - naiset siirtyivät miesten töistä kotiin hoitamaan perhettä (Saraste 1994, 99; Näre 2018, 14).

3 Tutkimusmenetelmä ja -toteutus

Historia käsitteenä, tarkoittaa sekä ihmiskunnan menneisyyttä; sitä, mitä ihminen on tehnyt ja kokenut aikojen saatossa, että sitä, mitä siitä on kirjoitettu. Yksittäisen ihmisen kohdalla kokemukset omasta historiastaan perustuvat pääosin hänen muistiinsa menneestä. Muistitieto ei sikäli ole kovinkaan täsmällistä, että sitä ei ole mahdollista tarkastaa uudelleenelämällä. Ajan myötä muistikuvat saattavat muuttua ja kokemuksia voi muistaa väärin. Kirjoitettu historia perustuu puolestaan muuhun kuin muistikuviin, se perustuu siihen jäämistöön, joka ihmisten toiminnasta on säilynyt tähän päivään. Konkreettisia esimerkkejä historiallisesta jäämistöstä ovat esimerkiksi metsien raivaus ja kaupunkien rakentaminen. Esineellisestä jäämistöstä esimerkkejä ovat aseet, raha ja palvontavälineet. Henkistä jäämistöä, ovat mm. tavat, tottumukset ja käyttäytymissäännöt. Lisäksi jälkipolville on säilynyt esittävää jäämistöä, kuten taideteoksia ja valokuvia. Historiantutkimus pohjautuu lähtökohtaisesti kirjallisten lähteiden varaan (Ylikangas 1979, 4–5).

Tämä opinnäytetyö on toteutettu historiantutkimusmenetelmällä. Historianfilosofia pyrkii yleisluontoisesti kuvailemaan, millaiset menneisyyden tapahtumat olivat, mitkä tekijät niihin vaikuttivat ja mitä merkitystä menneisyydellä on nykyajan ihmiselle (Kirkinen 1973, 9). Historiantutkimuksen metodiopissa kiinnitetään huomioita tutkijan asettamiin kysymyksiin (aiheet, ongelmat), tutkijan käyttämään lähdemateriaaliin, sekä vastauksiin, eli teorioihin, joita hän pyrkii tutkimuksellaan antamaan (Dahl 1967, 12).

Alun perin opinnäytetyöni tavoite, oli tutkia naisten ylisukupolvista sotatraumaa, tämän päivän naisjohtajien näkökulmasta. Opinnäytetyön ensimmäinen työnimi oli ”Naiset isänmaan puolesta – Talvi- ja jatkosodan aikaisen naisten vastuunkannon vaikutus naisjohtajien jaksamiseen tänä päivänä”. Työn aiheen, rajausten ja menetelmävalintojen tarkentuessa ilmeni, että opinnäytetyöksi suunnitelma oli liian laaja (Opinnäytetyökoordinaattorit 2024), jolloin työn aihetta kavennettiin ja muutettiin nykyiseen muotoonsa, jossa tavoite on tutkia suomalaisnaisten vastuunkantoon ja sitä kautta heidän henkiseen jaksamiseensa kohdistuneita odotuksia ja vaatimuksia talvi- ja jatkosotien aikana, sekä sitä välittömästi seuranneena aikakautena. Myös tutkimusmenetelmä vaihtui ja haastattelut jätettiin pois. Historiantutkimusmenetelmä oli aiheen tarkennuttua luonnollinen valinta, käsiteltävän ajanjakson ollessa 1939–1949. Haastatteluita ei opinnäytetyössä toteuteta, ajan pitkälti mentyä ohi haastateltavista (kts. kaavio 1).

Onnistuakseen historiantutkimuksen tekemisessä, tekijän tulee käsitellä asiat ajan hengen mukaisesti ja siinä ympäristössä, jossa ne ovat tapahtuneet. Tutkijan on osattava suhtautua myönteisesti toisten ihmisten ajatuksiin ja tuntemuksiin, samalla unohtaen omat ennakkoluulonsa ja uskomuksensa. Hänen on ymmärrettävä, että kyse on asioista, joita ihmiset ovat vilpittömästi parhaan ymmärryksensä mukaan tunteneet ja ajatelleet (Halphen 1951, 13–14). Esimerkiksi sota-ajan

kirjeaineistoa tutkiessa, on tärkeä huomata aineiston ns. ”senhetkisyys”, tarkoittaen, etteivät kirjoittajat kirjoittavassa hetkessä ole voineet tietää kaikkea sitä, mitä me tiedämme nyt. Hytönen (2019, 345) käyttää tästä esimerkkinä tutkimaansa kirjeaineistoa, jossa kirjoittajat ovat elokuussa 1944 tehneet vaikeita ratkaisuja omaan elinkeinoonsa liittyen, tietämättä, että sota loppuisi kuukauden päästä. Heille, elokuu 1944 on siinä hetkessä ollut aika pitkään jatkuneen sodan keskellä.

Historiantutkimuksen luoma kokonaiskuva menneestä, ei saisi olla sisäisesti ristiriitainen, eikä myöskään ristiriidassa historiallisten lähteiden antaman todistuksen kanssa. Täysin onnistuneena voidaan pitää vain sellaista työtä, jossa tämä saavutetaan, mutta sitä ei kuitenkaan historiantutkijoilta odoteta. Lähtökohtaisesti historiantutkija tutkii vain tiettyä osaa menneisyydestä ja silloin tuloksetkin ovat vain osittaiset. Nämä osittaiset tulokset voivat kuitenkin käytännössä antaa viitteitä menneisyyden hahmottamiselle, pitkälle yli sen kysymyksen, jota tutkimuksessa on käsitelty. Työn onnistuminen ratkaistaan sen perusteella, miten tämä kokonaistavoite on saavutettu (Renvall 1965, 68).

Ylikangas (2015, 59) korostaa, että historiantutkimusta tehdessä, tukijan varsinaisen tavoitteen täytyy olla todellisuuden hahmottaminen. Siihen yritetään päästä rakentamalla kysymyksiin sellaiset vastaukset, jotka parhaiten selittävät luotettavimmiksi havaitut, käytössä olevat lähteet. Kokonaiskuva luodaan sen perusteella, millaista tietoa lähteitä kriittisesti tarkastamalla saadaan, käytännössä se seulotaan esille dokumentteja vertailemalla. Mikäli lähdetieto on ristiriitaista, päädytään lähdekritiikin avulla todennäköisimpänä pidettävään tapahtumankulkuun, joka pidetään faktana. Ylikankaan mukaan, faktatkaan eivät ole kiveen hakattuja, vaan niidenkin tulkinnessa voi esiintyä erimielisyyksiä, jotka heijastuvat kokonaisnäkemysaiheesta.

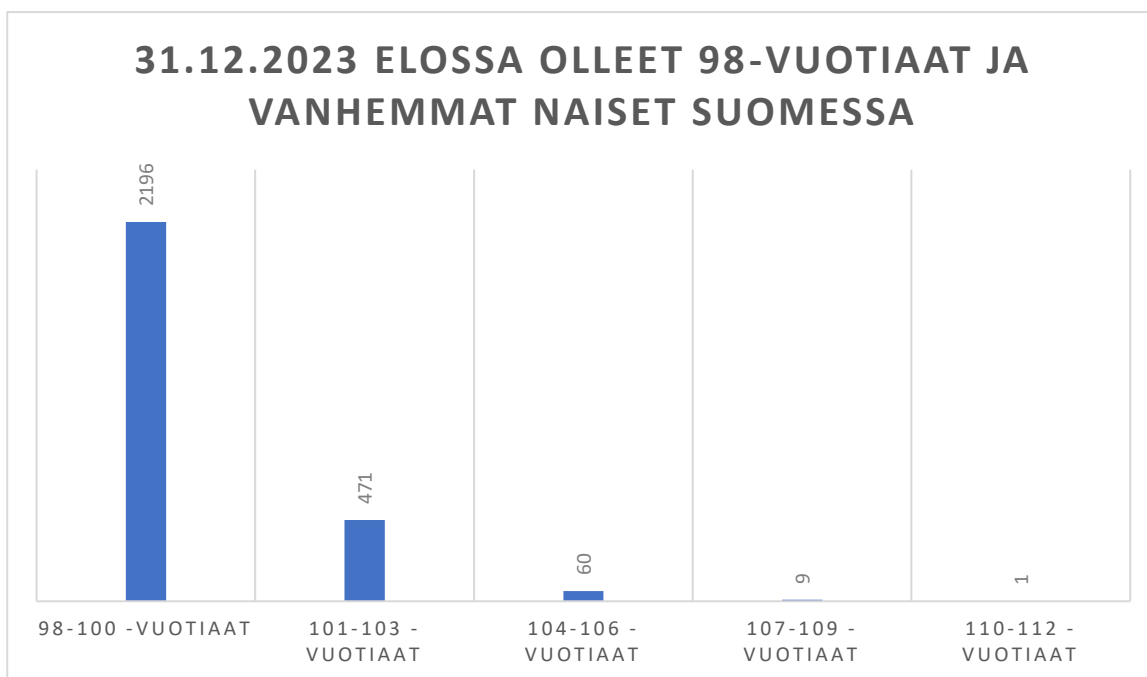
Tutkimusmenetelmällä tarkoitetaan sitä analyttistä strategiaa, jolla tutkimus toteutetaan. Historiantutkimusmenetelmiä ovat esimerkiksi lähdekritiikki, tekstianalyysi ja regressio- tai verkostanalyysi. Historiantutkimuksessa saatetaan usein käyttää useita eri tutkimusmenetelmiä samassa tutkimuksessa, eikä ole olemassa yhtä erillistä historian tutkimusmenetelmää, vaikka lähdekritiikkiä usein sellaisena pidetään. Tutkimuskäytäntö tarkoittaa tieteenalalle hyväksi sovitun käytännön noudattamista tutkimusta tehdessä. Sillä voidaan viitata myös tutkimuksen konkreettiseen suoritustapaan, esim. siihen, miten tutkija tallentaa lähdemateriaalinsa (Tepora ym. 2022, 11–12).

3.1 Historiantutkimusmenetelmä

Tutkittuani eri historiantutkimusmenetelmiä, tutkimuskohteen kontekstualisoiminen, kirjoittamalla tapahtuva päättely ja lähdekritiikki valikoituivat mielestäni kyseisen työhön ja kokemushistorian tutkimiseen sopivimmiksi menetelmiksi. Edellä mainitut menetelmät ovat Teporan ym. (2022, 14) mukaan historiantutkimuksen perusmenetelmiä.

Suomalaisnaisten jaksamiskulttuuria tutkiessa, tutkitaan kokemuksia ja pyritään löytämään niistä yhtäläisyyksiä, jotka auttavat vastaamaan tutkimuskysymykseen. Kokemushistorian tutkiminen, varsinkin toisen ja kolmannen käden lähteiden kautta nousi ajankohtaiseksi, tutkittavan aikakauden myötä, sillä elossa olevien kokemusasiantuntijoiden määrä on tutkimuksen toteuttamishetkellä pieni. Alla olevassa kuviossa kuvataan 31.12.2023 elossa olleet naiset, jotka olivat tilastohetkellä 98-vuotiaita tai vanhempia (Tilastokeskus 26.4.2024). Tuoreempaa tilastoa ei kirjoittavassa hetkessä ole saatavilla, joten ajattelen tiedon olevan suuntaa antava väitteelle siitä, että aika on mennyt haastateltavista ohi. Tilasto ei myöskään täysin kuvaa Suomen sota-aikoja kokeneiden, elossa olevien naisten määrää, sillä osa heistä on saattanut muuttaa ulkomaille. Lisäksi osa tilastoissa näkyvistä naisista, ovat saattaneet muuttaa ulkomailta Suomeen (Kirjastot.fi 2022).

Mikäli haastatteluita olisi toteutettu, nuorimmat haastateltavat täyttäsivät vuonna 2025, 98 vuotta.

Kuvio 1: Pylväskaavio 98-vuotiaista ja sitä vanhemmista naisista Suomessa 31.12.2023.

Eettisesti koin myös ajatusta ikäihmisten haastattelemisesta, heille oletettavasti vaikeista asioista, kyseenalaiseksi, sillä minulla ei ole psykologista koulutusta tai osaamista ihmisten traumaattisten muistojen kohtaamiseksi.

Tämän perusteella, valittu tutkimusmenetelmä yhdistää kokemushistoriaa, kontekstualisoimista, lähdekritiikkiä ja kirjoittamalla tapahtuvaa päättelyä.

Kirjoittamalla tapahtuva päättely, eli herneuttinen ja teoreettinen päättely, on yksi historiantutkimuksen kolmesta perusmenetelmästä. Kirjoittaminen ei ole pelkästään tapa esittää tutkimusmenetelmään ja rajauksiaan, vaan kun omat ennakkokäsityksensä esittää kirjallisesti, yhdessä rajaustensa

perusteiden ja tutkimuksensa tulosten kanssa, vastaa tutkija yhteen tieteellisyyden vaatimuksista; mahdollisimman tasapuoliseen, luotettavaan ja validiin tutkimukseen (Tepora ym. 2022, 14–16).

Tutkimuskohteen kontekstualisoiminen tarkoittaa lähteiden ja tutkimuskohteiden asettamista osaksi tutkittavan aikakauden yhteiskuntaa ja kulttuuria. Kontekstualisoinnissa ajatellaan tutkittavien henkilöiden olevan käsiteltävän ajan tuotteita ja sen seurauksena pyritään tarkastelemaan menneen ajan ihmisiä, tapahtumia ja ilmiöitä heidän omasta näkökulmastaan. Tämä perusmenetelmä liittyy kaikkiin historiantutkimuksen strategioihin. Tutkittavan ilmiön kontekstualisoinnissa, on varottava, ettei sijoita käsiteltävään aikakauteen jotain sinne kuulumatonta. Tätä kutsutaan anakronismiksi (Tepora ym. 2022, 15).

Lähdekritiikillä tarkoitetaan historiantutkimuksen kontekstissa lähdetietojen totuudenmukaisuuden punnitsemista. Suhtauduttaessa lähteisiin kriittisesti, lähdetieto asetetaan kuin kaksiosaiseen testiin; siinä yritetään päätellä, että onko lähdetietojen välittäjä voinut tietää kertomistaan asioista totuudenmukaisia asioita ja onko hän toisaalta halunnut välittää totuudenmukaista tietoa (Heikkinen 1974, 31–32).

Keskeinen toimintatapa lähdekritiikissä on lähdetietojen vertaaminen keskenään. Kun tutkijan käytettävissä on useampi, samaa asiaa koskeva, toisistaan riippumaton lähde, todennäköisyys tietojen oikeellisuudelle kasvaa. Riippumattomuutta korostetaan Heikkisen (1974, 36) mukaan sen vuoksi, että jos esim. sanomalehti sisältää virheellistä tietoa, tieto ei muutu oikeammaksi sillä, että sama tieto varmistetaan toisesta kopiosta. Käytännön tasolla, vaatimuksella toisistaan riippumattomista lähteistä, tarkoitetaan Heikkisen (1974, 36–37) mukaan monipuolisen lähdeaineiston käyttöä. Tämä ei hänen mukaansa kuitenkaan aina ole mahdollista – joko sen takia, että lähteitä on liian vähän, tai toisaalta sen takia, että lähteitä on niin paljon, ettei tutkijan ole mahdollista huomioida kaikkia lähteitä.

Tänä päivänä muuttumatonta totuutta ja objektiivisuutta sen ympärillä ei enää pidetä vakavasti otettavana tulokulmana historiantutkimukseen. Näin ollen omien ajatustensa täysi poissulkeminen ei ole tarkoituksenmukainen tavoite historiantutkijalle. Siitä huolimatta tutkimukseen vaikuttavat asiat, sekä käytetyt menetelmät ja niiden perustelut, on esitettävä mahdollisimman selkeästi. Tämä tarkoittaa käytännössä historiantutkimuksen osalta käytettyjen lähdeaineistojen yksityiskohtaista esittämistä (Tepora ym. 2022, 16).

Tutkijan on usein pakko tehdä omia päätelmiä, sillä harvoin käytettävissä oleva materiaali on täysin aukoton. On tärkeää, että tehtyjä päätelmiä, niiden rakenne ja todistusaineisto, sekä varsinkin aineistojen aukkokohtat kirjoitetaan osaksi tutkimusta. Tämä korostaa tutkimuksen luotettavuutta

kirjoittamalla tapahtuneen päättelyn osalta. Ilman tulkintaa ja kirjoittamista, aukotonkaan aineisto ei muutu historiantutkimukseksi (Tepora ym. 2022, 16).

Historiantutkimuksessa on aina ollut oleellista ymmärtää, että mitä menneisyyden ihmiset ajattelivat ja mitkä heidän toimintansa tarkoitukselliset olivat (Kivimäki & Toivo 2022, 59). Louis Halphenin mukaan (1951, 24), tutkijan tulisi antaa enemmän arvoa sellaiselle muistitiedolle, joka on nopeasti tapahtuneen jälkeen tehty päivittäinen havainto, esim. päiväkirjamerkintä tai muistiinpano, kuin kertomukselle, joka on rauhassa kypsynyt ja saattanut täydentyä ulkopuolelta tulleella tiedolla. Muistolähteen tietoja käyttäessä, tulisi muistaa verrata sitä muihin saman aikakauden tietoihin (Halphen 1951, 25).

Tuoreempaan lähteeseen viitaten, kokemushistoriaa käsitellessä on Kivimäen ja Toivon mukaan (2022, 60) tärkeä ymmärtää, etteivät kokemukset ole kiinteitä ja selvärajaisia asioita, joiden käsitteilyä varten tarvitsisi löytää mahdollisimman omakohtaisia ja vähän välittyneitä lähteitä, vaan tutkimuksessa voi käyttää myös toisen ja kolmannen käden lähteitä. Ihmisten omien kokemusten käyttäminen on heidän mukaansa tietysti arvokasta, muttei välttämätöntä. Lähteiden luonnetta arvioidessa, ei Kivimäen ja Toivon mukaan tarvitse niinkään arvioida niiden aitoutta tai välittömyyttä, vaan huomion tulisi kiinnittyä siihen, että miten kokemukset ovat rakentuneet suhteessa erilaisiin sosiaalisiin, kulttuurisiin ja tilannekohtaisiin vaikutteisiin. Ihmisen kokemukseen vaikuttaa heidän mukaansa aina ihmisen aiempi elämänhistoria, sosiaalinen tausta ja tältä pohjalta muodostuneet elämänodotukset.

3.2 Aineiston tuottamisen konkreettinen toteutus- ja työtapakuvaus

Tutkimuksen kohderyhmä on vuonna 1927 ja aikaisemmin syntyneet suomalaiset naiset, jotka eivät osallistuneet aseelliseen maanpuolustukseen Suomen ja Neuvostoliiton välisessä talvi- tai jatkosodassa. Tutkimus kohdistuu heidän jaksamiseensa liittyviin odotuksiin aikavälillä 1939–1949.

Tutkimuksessa lähdettiin liikkeelle tutkimusongelman määrittelyllä. Ensimmäisen ongelman asetelu on yleensä suurpiirteinen ja väliaikainen. Työn edistyessä, aihe rajautui tarkemmin, samalla kun ongelma selveni ja havainnot täsmentyivät (Dahl 1967, 12).

Konkreettisesti aineistoni valikoitui niin, että aloitin etsimällä aiheeseen liittyvää kirjallisuutta kirjastoista, käyttämällä Finna.fi:tä, Helmetiä ja HH Finnaa pääasiallisina hakupaikkoina. Finna.fi on kotimaisia tiede- ja kulttuuriaineistoja kokoava hakupalvelu (Finna.fi s.a.). Helmet on Helsingin, Espoon, Vantaan ja Kauniaisten kaupunkikirjastojen yhteinen verkkosivu (Helmet.finna.fi s.a.) ja HH Finna Haaga-helian verkkokirjasto, molemmat pohjautuvat kansalliseen Finna-palveluun (HH Finna s.a.).

Taulukko 2: Pääasialliset hakusanat aiheittain

Tutkimusmenetelmä	Aihe
historiatutkimus, historiantutkimus, historiantutkimusmenetelmä, historiantutkimus+metodi	talvisota, jatkosota, kotirintama, sotahistoria, lotta svärd, naiset+isänmaa, mielenterveys+talvisota, antti malinen+sota, nainen+sota

Löydettyäni mielenkiintoisia aineistoja, jatkoin etsimistä niiden kautta ja hyödynsin myös löytämieni kirjojen lähdeluetteloita lisälähteitä etsiessäni. Katajiston (2003) mukaan ei ole mahdollista valita täysin ”objektiivisesti” lähteitä, vaan lähdevalintaa johtaa aina tutkijan aikaisempi osaaminen aiheesta, sekä osittain myös sattuma.

Alkuun suunnittelin käyttäväni nykyistä enemmän sota-ajan kirjeenvaihtoa lähteenä. Silloin en kuitenkaan vielä tiennyt sota-ajan kirjeiden sisältöohjeistuksesta ja sensuurista (Hagelstam 2011, 304–305; Hintikka & Häppölä 2006, 178). Ymmärrettyäni, ettei kirjeistä välttämättä ilmenisi opinäytetyöni kannalta luotettavaa tietoa jaksamisen haasteista, valtaosa tutkimukseeni käyttämästä lähdemateriaalista on peräisin fyysisistä kirjoista.

Tilasin kirjastoon kaikki löytämäni, aihetta käsittelevät ja mielenkiintoisilta vaikuttavat kirjat. Seuraavat rajaukset tein kirjastossa kirjoja selatessani, jolloin noin puolet kirjoista jäivät kirjastoon, niiden sotanäkökulmien jäädessä työni rajausten ulkopuolelle. Opinäytetyötä varten lainasin kirjastosta noin 60 kirjaa, joiden lisäksi käytin lähteinä kymmenkuntaa jo omistamaani sotaa käsittelevää kirjaa. Nämä muodostivat työn pääasiallisen lähdeaineiston. Lisäksi hyödynsin myös hakujeni kautta verkosta löytämiä aihetta lähteitä, joista erityisen arvokkaina pidin tutkijatohtori Malisen työhön liittyvät löydökset.

Jaon aluksi lähteet karkeasti kolmeen kategoriaan, josta etsin lähteitä. Nämä kolme kategoriaa olivat historiantutkimusmenetelmät, nainen sodassa sekä kotirintama. Työn edetessä, jaoin aineiston seitsemään kategoriaan.

Taulukko 3: Aineiston seitsemän kategoriaa

Historiantutkimusmenetelmät	Sotahistoria	Kotirintama	Naiset sodan aikana	Lotta-toiminta ja uskonto	Sotamuiset ja kirjeet	Sodan arvet
-----------------------------	--------------	-------------	---------------------	---------------------------	-----------------------	-------------

Konkreettisesti toteutin työn niin, että aloitin miettimällä tutkimuskysymyksiä ja luomalla alustavan sisällysluettelon, jonka otsikoiden alle etsin tietoa. Työn toteuttamista helpotti selkeät tutkimuskysymykset, joihin etsin vastauksia. Niiden kautta pystyin myös rajaamaan pois kiinnostavaa, mutta aiheen kannalta epärelevantin tiedon. Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaukset tarkentuivat työn edetessä, Dahlin (1967, 13) kuvailemalla tavalla.

Lähdeaineiston ja suunnitelman ollessa selkeitä, konkreettinen työ tapahtui käymällä lähdeaineistoani yksi kerralla läpi, jolloin kirjasin raportin eri otsikoiden alle aiheesta löytämäni, relevantin tiedon. Lähdeaineiston ollessa laaja, oli käytännössä mahdoton lukea kaikki kirjat kannesta kanteen, joten hyödynsin kirjojen sisällysluetteloja löytääkseni relevantin tiedon. Kirjatessani lähteisiin viittamaan tietoa ylös, pyrin heti ensimmäisessä vaiheessa välttämään lainauksia ja kirjaamaan tiedon omin sanoin. Aineiston koottuani pitkäksi raportiksi, aloin järjestelmällisesti käymään sisältöä läpi ja tekemään kirjoittamalla päättelyä, jolla koostin raportista johdonmukaisen.

Pääasiallisen lähdeaineistoni jakaminen seitsemään kategoriaan ei ollut täysin suoraviivaista, sillä moni kirja sisälsi tietoa useampaan kategoriaan liittyen. Jaottelin aineiston kuitenkin pääasiallisen kategorian mukaan, pääasiallisen aineistoni kategorinen jako löytyy liitteistä (liite 1). Liitteestä löytyy kaikki työn tekemisen aikana käyttämäni lähteet ja taulukkoon on vihreällä merkitty ne lähteet, jotka lähdekritiikkiä tutkimusmenetelmänä hyödyntäen valikoituivat lopullisen työn lähteiksi.

4 Tutkimustulokset

Tieteellisessä tutkimuksessa pyrkimys on löytää tapahtumien, ilmiöiden tai käsitteiden keskinäiset yhteydet. Historiantutkimuksessa tutkimuksen kohteina ovat empiiriset, eli havainnointiin perustuvat yhteydet, joita nimitetään vaikutussuhteiksi. Vaikutussuhteita osoitetaan yleensä tilanteen kokonaisanalyysin pohjalta, jossa todetaan käytettävissä olevien tosiasioiden viittaavan vaikutussuhteen olemassaoloon (Heikkinen 1974, 57–59).

4.1 Uskonnosta turvaa arjessa jaksamiseen

”Anna rakas Taivaan Jumala nyt jo armosi, että tulisi rauha maahan!”. ”K.” miehelleen rintamalle kirjoittamassa kirjeessään 7.2.1940 (Autio 1996, 93).

Sekä talvi- että jatkosodassa, suomalaisten ajateltiin taistelevan kodin, uskonnon ja isänmaan tähden, Venäjää ja bolševismia vastaan (Tilli 2014, 22). Topelius on Sulamaan mukaan (2009, 38) sanoittanut, että ”uskonto kuuluu Suomessa isänmaallisuuteen ja päinvastoin”. Isänmaallisuudessa ja uskonnossa onkin paljon yhtäläisyyksiä, eteenkin pyrkimys epäitsekkyteen. Sota-aikana uskonnon rooli korostuu, uskonnon tarjotessa ihmisille turvaa, voimaa ja lohtua (Sulamaa 2009, 38–39).

Monelle luontevimmalta tuntuva tapa löytää merkitys sodan karmeille menetyksille, on uskonnon kautta (Männistö & Kivimäki 2016, 9). Surun ja kärsimyksen hetkellä on tavallista kääntyä Jumalan puoleen. Sotaretoriikassa suomalaisten uskonnollisuutta, sekä kuoleman ja uskonnon läheistä suhdetta korostamalla, ihmisten kysymykset suunnattiin maallisista päättäjistä korkeammalle taholle (Kempainen 2006, 238). Jatkosodan alkaessa kesällä 1941, Mannerheim julisti päiväkäskyssään pyhän sodan. Käskyssä vastustajan jatkuvaksi tarkoitusperäksi luettiin ”kotiemme, uskontomme ja isänmaamme hävittämiseksi, ja kansamme orjuuttamiseksi” (Tilli 2014, 40).

Myös Lotta Svärd -järjestön toiminnassa uskonnolla oli iso merkitys. Osana lottien siveysoppia, naisia opetettiin rakastamaan ja pelkäämään Jumalaa. Aikuislottien ensimmäinen käsky oli ”Jumalan pelko olkoon elämäsi suurin voima” ja pikkulottien ”rakasta Jumalaa yli kaiken”. Sisällyttämällä lotta-ohjelmaan Herran pelon ja rakastamisen, lotille annettiin suojelua myös ”ylhäältä”. Tämä suoja oli kuitenkin ehdollinen ja edellytti synnittömästi elämistä (Sulamaa 2009, 27; 34). Lottien moraaliopista tarkemmin luvussa 4.4.3.

Helsingin sosiologian laitos toteutti 1980- ja 1990-lukujen taitteessa tutkimushankkeen, ”Suomalaisen naisen työpanos ja asema toisen maailmansodan aikana” (Hintikka & Häppölä 2006, 5). Hintikan ja Häppölän (2006, 201) mukaan, lähestulkoon kaikki tutkimukseen vastanneet naiset kertoivat rukouksen auttaneen heitä jaksamaan sota-aikana. Rukouksissa pyydettiin varjelusta sekä omille läheisille, että koko maalle. Kirkot olivat sunnuntaisin täynnä ja myös kodeissa laulettiin virsiä.

Virret lohduttivat ja autoivat kestämaan ahdistusta (Hintikka & Häppölä 2006, 201). Sallisen (2017, 46–47 mukaan, myös kotirintaman raskaista töistä selviytymiseen, haettiin voimaa rukouksesta.

Eräs em. tutkimukseen vastannut nainen, kertoi vuonna 1988 ajatuksistaan rukouksen voimasta sota-aikana seuraavaa;

”Uskon vahvasti rukouksen voimaan ja uskoin silloinkin, että taivaallinen varjelija antoi miehille voimia ja sotilasjohdolle viisautta heidän taistellessaan kotien ja isänmaan puolesta” (Hintikka & Häppölä 2006, 201).

Toinen nainen kertoi tutkimuksessa talvisodan hengen ja uskon yhteydestä seuraavaa:

”Talvisodan henki oli todella olemassa. Minulla oli se käsitys, että koko Suomen kansa oli silloin polvillaan Kaikkivaltiaan edessä, ja ihme tapahtui. Suomi pelastui. Sotilaille kirjoitettiin, että täällä kaikki rukoillaan teidän puolestanne, ja sotilaat pyysivät esirukouksia puolestaan” (Hintikka & Häppölä 2006, 201).

4.1.1 Uhri isänmaan puolesta

Suurin uhri, jonka ihminen voi antaa, on useimpien mielestä oma henki. Uhrautuminen isänmaan puolesta, on nationalismin keskeisimpiä ajatuksia ja sotien aikana tämä nousi erityisen merkitykselliseksi. Sankarina pidettiin häntä, joka uhrautui isänmaan puolesta ja sankareista suurin oli hän, joka koko kansakunnan käymässä taistelussa kaatui rintamalla (Kemppainen 2006, 229).

Uhrin antaminen on uskoon pohjautuva käsite, toimittamalla Jumalalle uhrin, saadaan joko vastineeksi jotain hyvää, tai paha väistyy. Isänmaallisena käsitteenä uhritoimitus ei ole aivan yhtä suoraviivainen, mutta sodassa kuolonuhreilta ei voi välttyä (Kemppainen 2006, 229–230). Kemppaisen (2006, 229–230) mukaan, sodassa kaatuminen ”isänmaan puolesta” ei ole yksiselitteistä, toiselle sotilaille se saattoi olla elämän suurin päämäärä ja toiselle seuraus valtiovallan pakkotoimista. Kaikkia sodassa kaatuneita pidettiin hänen mukaansa kuitenkin sankarivainajina ja uhrin antajina, riippumatta siitä, mitä kaatunut sotilas itse oli asiasta ajatellut.

Talvi- ja jatkosodassa naisen uhri liittyi työhön ja perheeseen. Yhdistämällä äidin ja uhrin, korostettiin äidin valmiutta uhrata elämänsä ja hyvinvointinsa lastensa eteen. Äitien tuli myös tarvittaessa olla valmiita uhraamaan synnyttämänsä lapset, etupäässä pojat, isänmaalle. Puhuttaessa uhrin antamisesta, ilmaisussa on aina mukana vapaaehtoisuus. Isänmaata tuli rakastaa niin paljon, ettei minkäänlainen uhri tuntuisi liian suurelta. Siinä, että miten äidit suhtautuivat poikiensa kuolemaan ja kuolemanvaaraan, esiintyi kuitenkin Kemppaisen mukaan vaihtelua (Kemppainen 2006, 237).

Rintama ja kotirintama yhdistyivät tiiviisti, kun ajateltiin suomalaisten naisten antavan uhrinsa erityisesti miesten kautta. Naisten uhri oli miesten palveleminen erilaisissa järjestö- ja työtehtävissä, sekä poikien äiteinä. Kun sota ymmärrettiin koko Suomen kansan yhteiseksi taisteluksi

olemassaolostaan, tehtiin yksittäisten perheiden uhreista koko kansan uhreja. Tämä näkyi konkreettisesti esim. sankarihautajaisten kautta (Kemppainen 2006, 239).

Kustakin kaatuneesta pojasta, äidille myönnettiin musta sururisti ja kaatumisilmoitus, adressi, jonka Mannerheim oli allekirjoittanut (Männistö & Kivimäki, 142; Lehtonen 2014, 22). Adressin vasemman laitaa oli käsin kirjoitettu kaatumispäivämäärä. Adressin teksti oli Yrjö Alasen laatima ja Mannerheimin hyväksymä:

”Velvollisuuteni on ilmoittaa, että Hannes Koponen on kaatunut taistelussa Isänmaan vapauden ja kaiken sen puolesta, mikä meille on pyhää ja kallista. Valitan syvää suruani. Lohdutakoon teitä tietoisuus, että olette antaneet Suomelle kalleimman uhrin. Vahvistakoon teitä kaikkivaltias ja armollinen Jumala. Allekirjoitus Mannerheim.” (Lehtonen 2014, 22)

4.1.2 Talvisodan henki

Talvisodan hengellä tarkoitetaan suomalaisten yhtenäisyyttä ylivoimaiselta vaikuttavalta vihollista vastaan ja siitä on tullut suomalaisessa yhteiskunnassa myytinomainen. Olennaista talvisodan hengessä on sen uskonnollinen sisältö, vaikka uskonnon merkitys nykypäivänä on käsitteestä hämärtynyt (Kemppainen 2006, 232–233).

Sotaa miellettiin Kemppaisen (2006, 232–233) mukaan Daavidin ja Goljatin väliseksi kamppailuksi. Suomalaiset sotilaat olivat kuvainnollisesti kuin ristiretkeläisiä, jotka taistelivat koko kristikunnan puolesta virallisesti ateistista Neuvostoliittoa vastaan. Maallisemmassa ilmaisussa taistelut käytiin länsimaisen sivistyksen puolesta. Historian tulkintaa, jossa suomalaiset olisivat aina kamppailleet idästä tulevaa vihollista vastaan, pidettiin itsestään selvänä.

Teporan (2015, 32) mukaan, sotaan valmistautumattomuus syksyllä 1939, ei näkynyt vain armeijan puutteellisessa varustuksessa, vaan myös siinä, ettei kansalaisia ollut valmisteltu henkisesti sotaan. Poikkeusaikana tarpeellisena pidettyyn tiedonvälitykseen, propagandaan, sensuuriin ja kansalaisten mielialojen tarkkailuun oltiin valmistautumattomia, eikä merkittäviä sota-ajan koneistoja edellä lueteltuihin ollut. Tämän takia mielipidetarkkailu ja propaganda jouduttiin järjestämään pikaisesti, minkä myötä talvisodan mentaliteetissa yhdistyi sekä ohjailu, että spontaanisuus.

Vuonna 1918 syntynyt Airi Noiria muistelee, että vaikka menetykset tulivat lähelle ja epävarmuus oli jatkuvaa, isänmaa oli uudella tavalla yhteinen, eikä siitä oltu luopumassa (Valkonen 2000, 233–234).

4.2 Kotirintaman arki

Kotiseudun väestösuhde koki sotien aikana merkittävän muutoksen, kun lähes kaikki 18–35-vuotiaat miehet olivat sotatehtävissä. 1940-luvun alun väestörakenne painottui lapsiin ja nuoriin, yli 50-

vuotiaita oli varsin vähän. Sotatoimialueiden, kuten Lapin, itäisen Kainuun, Karjalan ja Hankoon siviilit ehdittiin lähes kokonaan evakuoida taisteluiden alta (Männistö & Kivimäki 2016, 71–73). Suomalaisesta kotiseudusta valtaosa ei joutunut sotatoimialueeksi, vaan Männistön ja Kivimäen mukaan rintaman ja kotirintaman jakolinja pysyi hämmästyttävän ehjänä.

”Kotirintama kestää” oli iskulause, jolla pyrittiin valamaan kotiin jääneisiin lujuuksi ja rohkeutta. Oli yleisesti tiedossa, että naisilla, varsinkin vaimoilla, lapsilla ja morsiamilla, oli suuri vaikutus rintamalla sotivien miesten taistelutahtoon (Valkonen 2000, 5). Miehillä tuli jatkuvasti tehdä selväksi, ettei heidän tarvitsisi huolehtia kotiasioista, miesten ainoa tehtävä oli taistella isänmaan puolesta. Vaikka sota pitkittyi, ei saanut ajatella esimerkiksi Suomen epätoivoista ja epäsuhtaista asemaa taistelussa valtavaa Neuvostoliittoa vastaan (Hintikka & Häppölä 2006, 198).

Sota-aikana lähes jokainen suomalainen halusi iästä riippumatta tehdä osuutensa isänmaan puolesta ja auttamisen halu ja siihen liittyvä velvollisuuden tunne oli kotirintamalla kova (Valkonen 2000, 5; Sallinen 2017, 17; 43). Esimerkiksi vuonna 1923 syntynyt Irma kertoo 16-vuotiaana talvisodan aikana ystävättärensä kanssa kirjoittaneensa rintamapapille, haluavansa tulla rintaman taakse apuun (Sallinen 2017, 17).

4.2.1 Naisten työt kotirintamalla

Lehdissä naisia kehoitettiin tarttumaan miesten töihin (Penttinen 2004, 23).

”Miehet ovat ”siellä jossain” mutta työt on silti suoritettava! Kotona olevien työstä riippuu nyt koko kansan menestys”, Maaseudun Tulevaisuus, 27.9.1941 (Hintikka & Häppölä 2016, 42).

Työikäisiä naisia oli talvi- ja jatkosodan aikana Suomessa n. kaksi miljoonaa ja useimmat heistä ehtivät sotien aikana toimia useissa eri tehtävissä (Savikko 2021, 23). Yleinen työvelvollisuuslaki oli säädetty lokakuussa 1939, koskettamaan 18–55-vuotiaita. Kun miehet lähtivät sotaan, naisia tarvittiin muun muassa tehtäisiin heitä paikkaamaan. Väli rauhan jälkeen miehet lähtivät jälleen sotatöihin ja naisia tarvittiin erinäisiin tuotantotehtäviin, kuten sotatarvikkeiden valmistamiseen. Lisäksi elintarvikkeiden saatavuus piti varmistaa ja naisia tarvittiin mm. maa- ja metsätaloustöihin. Työvelvollisuus laajennettiin vuonna 1942, koskemaan myös 15–17-vuotiaita sekä 55–65-vuotiaita naisia ja miehiä (Sallinen 2017, 171).

Riippuen asuinpaikkakunnasta, ammattiryhmästä, iästä, vauraudesta ja perhetilanteesta, sota koetteli naisia hyvin eri tavalla. Naiset tekivät työtä sekä palkattuina, palkatta, vapaaehtoisesti ja palkosta. Moni nainen teki kahta työtä; päivisin työtä tehtiin siviiliammattissa tai kotitilalla ja illat ja yöt tehtiin vapaaehtoistöitä. Yleisesti nainen oli myös päävastuussa kodin ja lasten hoidosta (Savikko 2021, 23).

Sotatarviketeollisuus työllisti samanaikaisesti enintään 139 000 henkilöä, joista 72 500 oli naisia. Sotatarvikkeiksi luettiin paitsi varsinaiset taisteluvälineet, kuten aseet ja ampumatarvikkeet, myös laajemmin kaikki muut tarvikkeet mitä sotimiseen tarvitaan. Tällaisia ovat esimerkiksi ruuat, vaatteet, kuljetusvälineet ja jopa ansiomitalit ja -ristit (Sinerma 1977, 38). Ammuslataamossa työt tehtiin kahdessa vuorossa, työvuoron pituus oli 10 tuntia (Sallinen 2017, 18). Vuonna 1944 puolet maan teollisuustyövoimasta oli naisia, sotatarviketeollisuudessa työskennelleistä naiset olivat enemmistö (Männistö & Kivimäki 2016, 86–87).

Työikäiset naiset opettelivat peltotöiden suorittamista, halkojen tekemistä ja liikeasioiden hoitamista. He valmistivat kaasunaamareita, ompelivat lakanoista lumipukuja ja neuloivat kypäränsuojuksia, saapassukkia, kaulureita, polvenlämmittäjiä sekä lapasia, joiden kanssa asetta pystyi käsittelemään (Valkonen 2000, 5). Sodan aikana kaikki raaka-aineet otettiin talteen. Kallioniemen (1998, 110) mukaan ajan motto oli ”lumput ovat lampaita” ja sillä tarkoitettiin, että kaikki kelvolliset raaka-aineet voitaisiin uusiokäyttää. Maalaistalojen isoissa uuneissa leivottiin talkoovoimin leipää rintamalle, mm. reikäleipää (Valkonen 2000, 5; Sallinen 2017, 44). Evakot ja kaupunkien sotapakolaiset majoitettiin. Sankarihautajaisia järjestettiin, kirkko koristeltiin ja kuorossa laulettiin sekä kirkossa että haudoilla (Valkonen 2000, 5).

Sota-aikana suomalaisten maatalousemäntien työmäärä oli valtava; miesten ollessa rintamalla emännän hoidettavaksi tuli omien tehtävien lisäksi huolehtia isännän töistä. Lasten kasvatuksesta jäätiin yksin vastuuseen. Aiemmin maatalousemäntien työpäivän arvioitiin kestäneen kaksitoista tuntia, nyt sen päälle tuli joukko uusia tehtäviä (Männistö & Kivimäki 2016, 85–86). Ennen sotia, maataloudessa oli vallinnut selkeä jako naisten töihin ja miesten töihin (Saraste 1994, 85). Arviolta kolme neljästä sotilaasta oli lähtöisin maataloilta. Välirauhaa ja lyhyitä lomia lukuun ottamatta, miehet olivat poissa maataloilta yhtäjaksoisesti viisi vuotta (Hintikka & Häppölä 2006, 10). Sotia edeltävänä aikana, isännät johtivat yrityksiä, mutta nyt emännät ottivat heidän paikkaansa. Emännälle lankesi raskas henkinen ja fyysinen vastuu kotirintaman selviytymisestä. Monesta kylästä lähti lähes kaikki työkelpoiset miehet, eivätkä vapaaehtoiset tai työvelvolliset välttämättä pärjänneet tehtävistä. Maataloustyöt hoidettiin sota-aikaan hevosilla, traktoreita tuli vasta myöhemmin (Hintikka & Häppölä 2006, 10; Sallinen 2017, 45–46).

Perhe- ja sukulaisuussuhteet olivat tärkeässä roolissa ja naapuritkin antoivat toisilleen säännöllistä talkooapua, mikä korostui etenkin maaseudulla. Apuun karjanhoitoon ja peltotöihin saatiin vanhempia miehiä ja myös naapureita tuli talkooapuun, vastaavasti naapureiden korjuutöihin osallistuttiin myös talkoilla. Kyse oli välttämättömyydestä, sillä vain harva olisi pärjännyt yksin (Männistö & Kivimäki 2016, 85–86; Sallinen 2017, 45–46).

Tiukka sääntely koski myös maatiloja. Oman kulutuksen ylittävä tuotanto, oli säännöstelyin hinnoin luovutettava yleiseen kulutukseen. Elintarvikkeiden lisäksi, viljelijöiden oli luovutettava hevosiaan armeijan palvelukseen. Luovutettava tuotanto oli mitoitettu tuotantokykyyn nähden äärimmilleen ja vaatimuksia oli vaikea täyttää. Pakkoluovutukset koettiin kurjiksi, eivätkä emännät pitäneet roolistaan koko kansan ruokkijoina. Säännöstely vaati emänniltä erityistä suunnittelua ja uuteen byrokraatiaan opettelemista; säännöstely oli ankaraa ja kansanhuollontarkastajia pelättiin. Viljelijöiden tuli kuukausittain raportoida kansanhuollolle omasta kulutuksestaan, tuotannosta ja luovutuksista tuote tuotteelta ja pakkokirjanpitoa seurattiin tarkasti (Hintikka & Häppölä 2006, 71–75, 79; Sallinen 2017, 32).

Moni sotilas suhtautui kotiseudun tapahtumiin epäluuloisesti; ymmärrettiinkö kotona sodan todellisuutta? Vaikka sota näkyi suomalaiskodeissa, monet arjen työt ja rutiinit olivat samanlaisia kuin rauhan aikana. Kotona lomailleiden rintamamiesten muistelmissa ja kirjoituksissa näkyy turhautuminen kodin elämään, heille kotiolut saattoivat näyttäytyä siltä, ettei sotaa olisi ollenkaan. Asetelma on ristiriitainen – samalla sotilaita motivoi halu kodin rauhan turvaamiseen, mutta toisaalta liika rauhanomaisuus tuntui viittaavan siihen, että sotilaat olisi hylätty yksin sotansa kanssa rintamalle (Männistö & Kivimäki 2016, 70).

4.2.2 Yhteydenpito kodin ja rintaman välillä

Kirjeenvaihto oli käytännössä ainoa tapa pitää yhteyttä kodin ja rintaman välillä ja siihen kannustettiin. Henkisen kestävyuden kannalta tämä kirjeenvaihto oli sodan poikkeusoloissa monelle ensiarvoisen tärkeää, kenttäposti toimitti arviolta 1,3 miljardia postilähetystä jatkosodan aikana. Kirjeiden kirjoittaminen oli sodanaikainen normi ja käytännössä jokaisen kansalaisen velvollisuus. Jatkosodan alussa, ihmisiä muistutettiin lehdissä heidän velvollisuudestaan kirjoittaa. Lehdissä ohjeistettiin myös kirjeiden sisältöön – niiden tuli olla iloisia ja reippaita. Naisten tuli ylläpitää miehille kuvaa, jossa kotona pärjättiin ja koettelemuksen jälkeen odottaisi jälleen onnelliset ajat. Kirjoittajan ei tullut mainita mahdollisia kodin ongelmia, eikä valittaa turhasta. Kannustavat kirjeet pitäisivät sotilaiden taistelutahdon korkealla. Vastavuoroisesti, sotilaiden kirjeiden ei tullut sisältää negatiiviseksi tulkittavia asioita, kuten puhetta tappioista tai tuhoista, vaan niiden tuli välittää hyvinvointia ja tahtoa taisteluun. Suurimpien kenttäpostitoimistojen yhteydessä toimi aina sensuurivirasto, joka tarkasti kirjeitä (Hagelstam 2011, 300–305; Hintikka & Häppölä 2006, 178; Pukkila-Toivonen, Savikko & Utrio 2021, 433).

”Minä rukoilen melkein aina Korkeimman siunausta teille kaikille ja muistan pyytää varjellusta. Ei minulla ole mitään puutetta, kun vain Sinä saisit pitää terveytesi, niin kaikki olisi hyvin”. ”K.” miehelleen rintamalle kirjoittamassa kirjeessä 7.2.1940 (Autio 1996, 93).

Rintamalle lähetettiin kirjoitettujen kirjeiden lisäksi myös ruoka- ja vaatepaketteja. Naiset neuuloivat sukkaa, kypäränsuojuksia ja käsineitä, jotka lähetettiin rintamalle, käsitöitä tehtiin myös tuntemattomille sotilaille. Jos omaisia ei ollut rintamalla, kenttäpostipaketteja koottiin tuntemattomille sotilaille (Sallinen 2017, 9; 43).

Poikkeusoloissa kirjoittamisen säännöllisyys on tavallista tärkeämpää, selittämätön tauko kirjeenvaihdossa saattoi merkitä pahimman tapahtuneen, eli miehen kaatuneen. Tarkan päivämäärän kirjoittaminen kirjeisiin on sota-aikana erityisen oleellista, sen perusteella omaiset pystyivät päättelemään sotilaan olleen ainakin sinä päivänä hengissä (Hagelstam 2011, 312). Kenttäposti toimi hyvin, vaikka viestiviive oli varsinkin nykyajan viestintäyhteiskuntaan verrattuna pitkä ja raastava. Ankarissa taisteluissa, joissa omaisten huoli oli erityisen suurta, postinkulku kuitenkin vaikeutui. Keskeistä taisteluita postin lähettäminen oli lähinnä kuittaus siitä, että ainakin toistaiseksi oltiin hengissä. Jos kirjettä ei viikkoon rintamalta tullut, kotona huolestuttiin. Kahden viikon viive aiheutti jo pelkoa pahimmasta. Kun kirje vihdoinkin saapui, huoli hälveni, mutta vain hetkellisesti. Muutaman päivän päästä huoli jälleen kasvoi (Männistö & Kivimäki, 98).

Vuonna 1926 syntynyt Helvi Vuolinko muistelee tietoa veljensä kaatumisesta talvisodassa:

”Odotettiin hartaasti kirjeitä sieltä jostakin. Veljeltäni oli ehtinyt tulla kotiin vain yksi kirje. Kenttäposti kulki hitaasti, joten kirje oli viipynyt matkalla yksitoista vuorokautta. Kotoa lähetetty vastaus ei tavoittanutkaan häntä, vaan tuli takaisin tammikuun lopulla. Kuoressa luki: ”Kaatunut – Palautetaan.”” (Valkonen 2000, 212).

Koska kirjeet toimivat läheisille elon merkkeinä, mahdollisia kirjoitustaukoja pyrittiin kirjeissä ennakkoimaan ja niistä kertomaan (Hagelstam 2011, 312).

Kenttäpostiin kirjoitettiin jokapäiväisestä elämästä kotirintamasta, mutta aina siinä hengessä, että kaikki sujui suhteellisen hyvin. Rakkautta ja kaipausta sai kirjeissä kuvailla vapaasti. Aina pelkkä kirjallinen yhteydenpito ei kuitenkaan tahtonut riittää, naiset eivät aina jaksaneet luoda toisen mieheksi hyvää ja rohkaisevaa mieltä (Hintikka & Häppölä 2006, 178).

4.2.3 Elämä sodan varjossa

”Ihmiset eivät erotessaan koskaan sanoneet näkemiin, sanottiin hyvästi.” vuonna 1914 syntynyt Margit Herlevi-Harja muisteli sota-ajoilta (Valkonen 2000, 236).

Ilmahälytysten ajan, aseettomien tuli mennä suojahuoneisiin. Lagerborgin mukaan (1941, 3–6), siivilleiltä odotettiin suojahuoneissa kärsivällisyyttä ja heidän huoliaan pyrittiin vuonna 1940 helpottamaan radioesityksellä, jossa ohjeistettiin suojahuonekäyttäytymiseen (Lagerborg & Lindberg 1941, 3–6). Esityksen mukaan, suojahuoneessa ei tullut olla toimeton. Töiden mukana tuomisella ajateltiin, ettei suojahuoneessa istuisi murheellisena ja pelokkaana, sillä murehtimisella olisi myös

muihin negatiivinen vaikutus. Samalla tavalla, kun leikki saa lapset unohtamaan itkun, aikuiset unohtaisivat tilanteen epämielekkyyden, kun heillä olisi tekemistä. Suuttumusta, turhautuneisuutta, kauhistusta tai muita masentavia tunteita, ei tullut sanoittaa. Kun tällaisille tunteille antaisi tilaa, ne etenisivät ”myrkyin lailla” ja veisivät voimat (Lagerborg & Lindberg 1941, 6–7). Sen sijaan, tuli ajatella pelkästään iloisia ajatuksia. Hädässä tai vaikeassa sairaudessa, iloisten ajatusten ajateltiin pitävän ahdistuksen loitolla. Märehtimällä mennyttä, pahentaisi tilannetta entisestään, mutta kun unohtaisi murheensa ja keskittyisi hyvään, murheet katoaisivat kuin itsestään (Lagerborg & Lindberg 1941, 7–8). Kehostaan ja unesta tuli pitää huolta. ”Elinvoimainen ihminen kantaa kohtalonsa tyynesti, mutta heikkoa ihmistä vastoinkäymiset musertavat” (Lagerborg & Lindberg 1941, 8–10). Sosiaalisessa kanssakäymisessä tuli aina esittää ilmoista ilmettä. Näyttämällä iloiselta, asiat muuttuisivat paremmiksi (Lagerborg & Lindberg 1941, 10–11). Edellä mainittujen lisäksi, auttamisen tärkeyttä korostettiin. Uhraaminen nostaisi elämänlaatua ja muita auttamalla, itseään painavista asioista vapautuisi. Lindbergin mukaan oman ilonsa vuoksi uhraaminen on itsekästä, mutta tällainen itsekkyyksikin anteeksiannettavaa (Lagerborg & Lindberg 1941, 11–14).

Herlevi-Harja muistelee suojahuonekokemuksiaan:

”Eräs pommisuoajakokemus jäi erikoisesti mieleeni. [--] Pommikoneet jyrisivät, ja äkkiä putosi niskaamme rappauksia kellarin katosta. Vieressäni istuva vanha nainen ei pudottanut silmääkään kutimestaan, sanoi vain tyynesti, että nyt se tuli tähän meidän taloon. Ajattelin, ettei meillä ole hätää niin kauan kuin kansan hermot ovat tuossa kunnossa. Oli sentään kysymys vanhuksen omasta kodista, joka luultavasti tuhoutui.” (Valkonen 2000, 236).

Kaupungeissa sukulaisverkostot olivat maaseutua harvempia ja naisten ansiotyön ja lastenhoidon yhdistäminen ongelmallista. Sodan aikana n. 80 000 lasta lähetettiin sotalapsiksi Ruotsiin ja Tanskaan. Sotalapsista valtaosa oli 3–8-vuotiaita ja heidät lähetettiin kaupungeista, erityisesti Helsingin työläisperheistä sekä Karjalan evakkoperheistä. Syyt lasten lähettämiseen olivat yleensä mahdoton tilanne työn ja lastenhoidon yhdistämisessä, epävarmuus elannosta, sotaoripous, kaupunkien pommitukset ja lasten sairaudet ja kunnollisen hoidon puute (Männistö & Kivimäki 2016, 86–87).

4.3 Huoli ja pelko kotirintamalla

Pelko oli sodan myötä jatkuvasti läsnä (Sallinen 2017, 24). Kotiseudun voimakkaampia kokemuksia sota-aikana olivat Männistön ja Kivimäen (2016, 89) mukaan ilmapommitukset. Talvisodan aikana Neuvostoliiton ilmavoimat tekivät laajoja terrorihyökkäyksiä isojen kaupunkikeskusten lisäksi myös pienempiin asutuskeskuksiin ja kolmen ja puolen kuukauden aikana pommituksiin kuoli lähes tuhat siviiliä, mikä oli enemmän, kuin jatkosodassa yhteensä. Laajoja pommituksia suomalaiskaupunkeihin koettiin myös kesällä 1941 ja helmikuussa 1944. Ilmahälytyksiä oli pommituksia useammin ja varsinkin Helsingissä öitä joutui usein viettämään pommisuojojissa. Kleemola (2010, 62) korostaa, että pommitukset eivät kuitenkaan kohdistuneet pelkästään kaupunkeihin, vaan eräskin

lapsuuttaan sota-aikana elänyt henkilö on kertonut, että ”hänen maaseudullansa sijainnut kotinsa tuntui olevan neuvostolentäjien ”erityisessä” suosiossa”. Kyseinen kertoja menetti äitinsä ja pikkusiskonsa pommituksiin.

Kerran, kun vuonna 1923 syntynyt Liisa oli menossa ruokatunnilla äitinsä luokse postiin, tuli ilmahälytys:

”Olin Tuomiokirkon luona, kun joku mies huusi, että älä liiku enää, maahan. Siihen minä heittäydyin mahalleni, kun kuusi pommikonetta lensi Niiralasta etelään päin, eivät pommittaneetkaan kirkkoa” (Sallinen 2017, 24).

Vuonna 1923 syntynyt Irma muistelee pommitusten kauheutta, yhden rajun pommituksen aikana hän oli äitinsä kanssa Kuopiossa väestönsuojassa.

”Ihmiset olivat siellä niin järkyttyneitä, että ne itkivät ääneen ja rukoilivat. Oli kauhea pelko siitä, miten meille käy. Vasta pitkän ajan päässä tuli vapauttava Vaara ohi -merkki. Lähdin sieltä juoksemaan Kauppakatua alas ja katsomaan mitä oikein oli tapahtunut.” (Sallinen 2017, 18).

Kyseisessä pommituksessa helmikuussa 1940 kuoli Kuopiossa 34 ihmistä, jotka olivat olleet pommituksen aikana sirpalesuojissa. Poistuessaan väestönsuojasta, Irma näki miten kauppa ja apteekki oli liekeissä ja hotellin nurkka oli luhistunut. Ihmiset, jotka olivat kokeneet ihmepelastuksen läheisissä sirpalesuojissa, olivat luonnollisesti shokissa. Yhden nuoren naisen kerrotaan hokeneen saksan kielioppia. Irma oli muistikuviansa mukaan järkyttyneenä seurannut, kun kovassa pakkasessa valkoisiin lumipukuihin pukeutuneet miehet yrittivät sammuttaa tulipaloja (Sallinen 2017, 18–20).

”Jotenkin sitä vain turtui kaikkeen näkemäänsä. Se oli hirveän kovaa aikaa. Vaikka oli nuori, koki sen sodan mahdin. Se on armoton, eikä sille voinut mitään. Se on niin pieni tämä ihminen” Irma (Sallinen 2017, 20).

4.3.1 Huoli läheisistä

Pommitusten pelon lisäksi naisia painoi huoli rintamasta taistelevasta miehestä, veljestä tai pojasta (Pukkila-Toivonen ym. 2021, 29). Pelko läheisistä oli jatkuvaa ja samalla oli huoli siitä, että pystyisivätkö suomalaiset estämään ylivoimaista vihollista vyörymästä maahan (Hintikka & Häppölä 2006, 5). Vuonna 1925 syntynyt Tellervo muistelee talvisodan alkaessa äitinsä todenneen, ettei Suomella olisi mahdollisuuksia voittaa, ollessaan niin pieni kansa ja Venäjä valtavan iso maa (Sallinen 2017, 50). Radiossa luettiin sota-aikana tilannetiedotuksia, joita kokoonnuttiin kuuntelemaan jännittyneinä ja pelokkaina (Sallinen 2017, 60).

Liisan puoliso oli lääkintämiehenä jatkosodassa, jossa hän oli kaksi kuukautta sotilassairaalassa tajuttomana haavoituttuaan päähän. Tieto kulki hitaasti ja kotona elettiin epävarmuudessa, Liisa muistelee, hänelle jopa kerrotun miehensä kaatuneen (Sallinen 2017, 28).

Vuonna 1923 syntynyt Aino tapasi tulevan puolisonsa Pentin, joka silloin oli lomilla, sankarihautajaisissa 1942. Heidän kirjeenvaihtonsa oli vilkasta ja he avoituivat juhannuksena 1944. Vihkiloman jälkeen Pentti palasi tuttuun joukko-osastoonsa Rukajärven tienoille. Kotona odottavalle aviopuolisolle Ainolle, hätä ja huoli tuntuivat merkittävästi. Heinäkuussa Pentti haavoittui kiväärin kuulan mennessä hänen kädestään läpi ja Aino kävi häntä katsomassa sairaalassa, sairaalaan oli matkaa kuusi tuntia. Toipumisloman jälkeen Pentti palasi rintamalle (Sallinen 2017, 11–13).

4.3.2 Kuoleman jatkuva läsnäolo

Toisin kuin rintamataisteluissa, kotirintamalla ei eletty jatkuvassa kuolemanvaarassa, mutta kuolema oli silti kotirintamalla arkipäivää (Männistö & Kivimäki 2016, 94; Laukkanen & Vaarula 2017, 114). Suomalaisten kaatuneisiin liittyneitä käytäntöjä saneli ajatus sotilaiden keskinäisestä tasa-arvosta, erityisesti kuolemassa. Suomen armeijan virallinen käytäntö oli evakuoida kaikki kaatuneet, poikkeuksia tehtiin ainoastaan väliaikaisesti ja olosuhteiden pakosta. Oletettua kansalaista yhtenäisyyttä korostettiin sillä, että kansalaiset pääsivät mukaan sotilaiden hautajaisiin. Mahdollisuuksien mukaan näihin ”kansallisiin surujuhliin” kokoontui koko paikallisyhteisö, eikä sankarihautajaisissa ollut kyse vain yksittäisen kaatuneen muistamisesta, vaan myös yhteisön kokoontumisesta vaikeina aikoina. Kuolleet sotilaat ja suru olivat kuitenkin tilaisuuksien keskiössä (Kempainen 2006, 231–232).

Vuonna 1919 syntynyt Suoma Laiho muistelee aurinkoista pakkaspäivää Sodankylässä tammi-kuussa 1940, jolloin kahdenkymmenen sankarivainajan siunaustilaisuuteen oli saapunut runsaasti kaatuneiden omaisia:

”Hetä jumalanpalveluksen jälkeen kylään lensi kaksi hävittäjää. Hautajaisväki hajaantui maa-kellareihin, ja vasta pimeän tullen vainajat saatiin siunatuksi ja omaiset pääsivät lämpimään. Sen jälkeen kuolinilmoitukseen ei enää saanut merkitä siunauspäivää ja vain lähiomaiset saivat osallistua siunaustilaisuuteen.” (Valkonen 2000, 274).

Omaisille suruviestien toimittaminen oli papiston tehtävä, virkatie oli kuitenkin hidas, jonka myötä tieto saavutti usein omaiset ensin epävirallista kautta. Suruviesti pyrittiin toimittamaan henkilökohtaisesti, mutta kulkuvaikeudet hankaloittivat tätä. Joskus tieto tuli suoraan joukko-osastosta harmaassa kirjekuoressa. Epätavalliseen aikaan liikkuvaa postinkantajaa sekä pappeja alettiin pelkäämään. Eräessä muistelmassa todetaan, että ihmisten pelätessä pappeja, myös suojeluskunnan esikunta alkoi suorittamaan tehtävä (Hintikka & Häppölä 2006, 186).

Helsingin yliopiston teettämän tutkimuksen vastauksissa vuodelta 1988, eräs nainen muistelee tietoa miehensä kaatumisesta:

”Minulle seurakunnan rovasti ilmoitti kirjeitse mieheni kaatumisesta. [–] Olin yksin pojan kanssa kotosalla, oli ilta postin tullessa. Kävin nukkumaan ennen kuin toiset palasivat, ettei tarvinnut kertoa heti, ja näin olin yksin.” (Hintikka & Häppölä 2006, 189).

Toisessa muistelmassa, eräs nainen muistaa hetken, kun sai tiedon sulhasensa kaatumisesta:

”Olin pyykillä. Äiti toi pastorin lähettämän viestin rintamalta. Hyvin lohduttavin sanoin siinä kerrottiin että sulhaseni oli kaatunut. Kaikki oli loppu siinä hetkessä. Elämän oli jatkuttava. Sukulaisissa käytiin ja ketään ei jätetty aivan yksin. Niin monilla oli suru. Jokainen päivä sota-aikana oli arvaamaton” (Hintikka & Häppölä 2006, 189).

Nimimerkki Rian isä kaatui jatkosodassa vuonna 1944, hänen itse ollessaan kaksivuotias. ”Ria” muistelee äitinsä kertomusta hetkestä, jolloin hän kuuli aviomiehensä kaatuneen;

”Äiti kertoi: ”Olin kitkemässä nisupeltoa, kun pappa tuli ja sanoi: ”Turhaan sinä sitä kitket. Miehesi ei tule koskaan kotiin...”. En voinut muuta kuin huutaa ääneen”. (Laukkanen & Vaarula 2017, 38–40).

4.4 Naisiin kohdistuneet odotukset

Sota-aikana naisten ajateltiin olevan vastuussa koko kansan henkisen kestokyvyn kannattelemisesta (Pukkila-Toivonen ym. 2021, 433). Holmilan ja Mikkolan (2015, 119) mukaan, merkittävintä julkisessa keskustelussa sotien jälkeen oli, että kaikki ohjeet, vaatimukset ja uhraukset kohdistuivat naisiin. Kinnusen (2018, 26) mukaan, naisen ajateltiin olevan moraalisesti miestä ylempänä, naisia pidettiin kotirintaman lujouden ja kansakunnan siveellisen tilan symboleina.

Moraalia ylläpiti paitsi itsekuri, myös toverikuri ja laajempi valvonta (Pukkila-Toivonen ym. 2021, 445). Pohjolan Sanomissa kirjoitettiin syyskuussa 1941 seuraavaa, naisten roolista kansakunnan puolustusstrategiassa:

”Suomen naisen asevelvollisuuteen kuuluu sillä paikalla, jossa kunkin vaikutus tulee näkyviin, puolustautua kaikkia hänen rintamaansa uhkaavia vihollisia vastaan, koettaa torjua nuorten naisten, Suomen tulevien äitien moraalisia selkärankaa uhkaavat vaarat” (Kinnunen 2018, 26).

Naisten tuli, ikään ja rooliin katsomatta, vartioida, etteivät nuoret naiset sortuisi houkutuksiin. Rintamalla työskenteleviä nuoria naisia valvoivat yleensä samaan yksikköön sijoitetut varttuneemmat naiset (Pukkila-Toivonen ym. 2021, 445).

Asemasodan aikana, vuosina 1942–1943, kollektiivista yhteenkuuluvuuden tunnetta koko kansakunnan välillä oli vaikea ylläpitää, kun sotatapahtumat etääntyivät kauas kotirintaman arjesta (pl. rajaseutu). Ajatukset keskittyivät jokapäiväisen selviämiseen. Jatkuvasti toistettuun sotapropagandaan turtui, vaikka sanomalehdet, radio sekä sensuuri- ja muut viranomaiset yrittivät vaalia yhteistä sotakertomusta (Männistö & Kivimäki 2016, 77).

Jatkosodan aikana kotirintaman moraalit nousi ongelmalliseksi. Sodan pitkittyessä voimakkaan uhrimielen ylläpitäminen kävi vaikeaksi ja se saattoi olla yksi syy siihen, että sankarivainajien uhria alettiin yhä enemmän korostamaan. Vaikka elettiin sodan ja kuoleman keskellä, kotirintamaa muistettiin siitä, että siellä olisi eletty lähes samalla tavalla kuin rauhan aikana. Koska kaatuneita sotilaita kuvattiin sankarivainajina, jotka olivat kaatuneet isänmaan ja koko kansan puolesta, jokaisen suomalaisen odotettiin käyttäytyvän, kuin sureva omainen. Tällä perusteltiin mm. talvisodan alusta vuoteen 1948 voimassa ollutta tanssikieltoa. Siinä missä sotilaiden liiallista juhlimista katsottiin paheksuena läpi sormien, naisilta odotettiin enemmän. Naisetkin halusivat kaiken puurtamisen ja itsensä kieltämisen keskellä nauttia. Naisten kohdalla odotus oli kuitenkin, että heidän piti olla niiden uhrien arvoisia, joita rintamalla sotilaat antoivat (Kemppainen 2006, 239–240).

4.4.1 Sota-ajan ihannainen

Julkista naisihannetta vastaava nainen oli sota-aikana pyyteetön, ahkera, uskonnollinen, siveä ja uskollinen. Miehillä oli myös yksityisiä odotuksia naisille, he odottivat naisten olevan samaan aikaan puhtaan siveellisiä, mutta myös seksuaalisesti aktiivisia (Männistö & Kivimäki 2016, 96–97; Pukkila-Toivonen ym. 2021, 31–33). Odotukset naisia kohtaan olivat ristiriitaiset ja se korostui myös rintamamiesten keskusteluissa, joissa usein kannettiin huolta, että naiset olisivat uskottomia kotirintamalla. Erityisen vaikea pala nieltäväksi oli miesten kuvitelmat, että naiset heidän poissaollessaan solmisivat suhteita saksalais-sotilaisiin (Männistö & Kivimäki 2016, 96–97). Männistön ja Kivimäen (2016, 96–97) mukaan tarinoissa lottien ja takalinjapuseerien välisissä suhteissa saattoi olla perää, mutta todellisuudessa naisten arki rintamalla ei ollut alkoholinhuuruista hurjastelua, vaan huolen ja työn uuvuttamaa. Naisia syytettiin heilastelussa saksalaisten ja ryssien kanssa, mutta tosiasiallisesti monen naisen kohdalla työ arjen pyörittämisessä oli niin kovaa, ettei ollut halua eikä voimia sukupuolisuhteisiin (Pukkila-Toivonen ym. 2021, 446).

Sota-aika erotti aviopuolisot toisistaan ja irrotti vasta ensimmäisiä kokemuksiaan vastakkaisesta sukupuolesta hankkivat nuoret naiset ja miehet normaalista elämästä. Pakotettu ero ja arjen ankeus voimisti osalla läheisyydenkaipuuta, samalla kun se toisissa aiheutti päinvastaisen reaktion; tilannetta yritettiin hallita tiukentamalla kuria entisestään. Normien mukaan toimiminen oli erityisen vaikeaa nuorille naimattomille naisille, jotka haaveilivat elämäkumppanin löytämisestä. Nuorten naisten mielessä saattoi syntyä ajatus, että olisiko väärin antautua rakkaudelle sen vielä ollessa mahdollista, saattaisihan sydämen valittu kaatua jo seuraavassa taistelussa (Pukkila-Toivonen ym. 2021, 444–446). Halu elää hetkessä myös vahvistui, nuorten ihmisten joutuessa olemaan kosketuksissa kuoleman ja loppuelämän vammautumisten kanssa, eivätkä kaikki halunneet välittää tarkeitakin siveyssäännöistä. Tämä oli kuitenkin ristiriidassa sen kristillisisänmaallisen moraalin kanssa, jota kirkko ja valtio vaalivat sodan aikana (Männistö & Kivimäki 2016, 94–96). Sota-aikana kaipaus

rakkaudelle oli suuri ja ns. rakkaudennälkä saattoi olla jopa fyysistä nälkää suurempi. Hengissäpysymistaistelun ohella, ihmisillä riitti energiaa myös toisilleen (Lagerbohm, Kirves & Kleemola 2010, 120).

4.4.2 Nainen äitinä ja kasvattajana

1930- ja 1940-luvuilla, tavallista oli ihannoida lempeää äitiyttä, johon ei kuulunut pikkulapsiarkea varjostanut totaalinen uupumus. Aikana maailmansotien välissä, naisen rooliin kuului velvollisuus kasvattaa uusi isänmaallinen sukupolvi ja perheenäitien väsymystä tarkasteltiin lähinnä tästä näkökulmasta. Perheenäitien väsymyksen ratkaisuna ajateltiin olevan töiden rationalisointi, sekä työnjaon ja organisoinnin parantaminen (Hytönen 2019, 349). Talvi 1941–1942 oli poikkeuksellisen ankara, jonka seurauksena suomalaiset olivat nääntyä nälkään. Monelle naiselle sota-ajan riipivin kokemus olikin oman lapsen nälkä (Männistö & Kivimäki 2016, 81–82; Pukkila-Toivonen ym. 2021, 31–33).

Naisten odotettiin kasvattajina suojaavan lapsiaan sodan kauheuksilta (Pukkila-Toivonen ym. 2021, 29). Monen sotaorvon kokemus oli, että äiti itki usein, eikä halunnut puhua kaatuneesta isästä. Sota ja isä olivat aiheita, joista ei voitu lasten kanssa keskustella, sillä lapsia ei tullut huoletuttaa. Penttinen korostaa, että näin ei luonnollisesti ollut kaikissa kodeissa, vaan osassa rintamalla kaatuneeseen perheensä liittyvät asiat käsiteltiin myös avoimesti. Hänen mukaansa moni äiti purki ahdistustaan tekemällä töitä ”vimmatusti”. Osaltaan se oli myös taloudellinen välttämättömyys ja usean lapsen elättämiseksi saattoi joutua ottamaan kaksi työpaikkaa. Penttisen tutkimuksessa käy ilmi lasten kokemukset siitä, ettei äiti väsyneenä jaksanut paneutua kotiongelmiiin (Penttinen 2004, 80–81).

Pukkila-Toivosen ym. (2021, 29–31) mukaan Koti-lehdessä vuonna 1944 todettiin ihanneäidistä puhuttaessa että ”suomalainen äiti on oppinut kärsimään valittamatta”. Ihanneäiti oli uhrautuva ja vaatimaton, joka tyytyi elämään hiljaista ja huomaamatonta elämää taustalla. Hänen maineensa oli perheen hyvinvointi (Pukkila-Toivonen ym. 2021, 29).

Sota-aikana korostettiin, että Suomi tarvitsisi lapsia, perhekohtainen ihanne oli kuusi lasta. Tämä odotus oli osaltaan hyvin ristiriitainen, samalla kun äitiyttä ihannoitiin, vapaaehtoistyötä arvostettiin lastenhoidon yli. Jotkut saattoivat jopa naisen tullessa raskaaksi, epäillä hänen tehneensä sen välttyäkseen työvelvoitteelta, sillä pienten lasten äidit vapautettiin työstä (Lagerbohm ym. 2010, 120).

Penttisen mukaan, valtaosa leskistä oli nuoria, n. 20–30-vuotiaita, jotka toivoivat kokonaista perhettä ja sen myötä he menivät puolisonsa kaaduttua uudestaan naimisiin (Penttinen 2004, 82).

Sota-ajan avioliitot erosivat Haavio-Mannilan mukaan normaaliajan avioliitosta kolmella tavalla; syy

avioliiton solmimiseen oli elämän epävarmuus, taloudellisten etujen saaminen tai ne solmittiin lyhyen tuttavuuden perusteella (Penttinen 2004, 82).

4.4.3 Ihanne-Lotta

Lotta Svärd-järjestön toiminta perustui kristillissiveellisen isänmaanrakkauden aatepohjalle. Järjestö pyrki kasvattamaan suomalaisesta naisesta esikuvallisen kansalaisen, jonka ominaisuuksiin kuului ”isänmaallinen uhrautuvaisuus, rohkeus, kestävyys, velvollisuudentunto ja taito” (Rautio 2001, 14–15).

Ihanne-lotta oli moraalisesti vahva ja työteliäs (Kinnunen 2018, 26). Lotilta odotettiin henkistä ryhtiä, eikä ollut yleistä, että he olisivat siitä lipsuneet. Lottien tunnollisuus näkyi tilastoissa, vain noin puoli prosenttia lotista vapautettiin tehtävistään. Naisten moraalia valvottiin tiukemmin kuin miesten, mikä selittää naisten vähäisiä kurinpitokkomuksia miehiin verrattuna. Tupakointi ja alkoholin käyttö oli lotilta kielletty, mutta työn käydessä koville, jotkut heistä ryhtyivät kuitenkin tupakoimaan (Näre 2018, 18).

Kurinpidollisiin toimiin lottia kohtaan ryhdyttiin esim. huonon käytöksen, varkauden, juopumuksen, sukupuolisuhteiden, sukupuolitaudin, abortin tai avioliiton ulkopuolisen raskauden vuoksi (Näre 2018, 18). Tuomitseminen oli erityisen ankaraa, jos kyse oli suhteista miehittäjiin. Ajateltiin symbolisesti, että jos nainen avaa sylinsä miehittäjälle, kansakunta menettää ryhtinsä ja alistuu häpäisylle. Tällöin rankaisuna oli naisen häpäiseminen, esim. ajelemalla hänen päänsä kaljuksi (Kinnunen 2018, 18).

Lottien odotettiin vaalivan naisille ominaisia hyveitä, kuten siveyttä ja arvokkuutta, huonoja puolia, kuten flirttailua, kateutta ja epäsolidaarisuutta tuli tukahduttaa. Siitä huolimatta kenttälöten odotettiin olevan nainen eikä ”sukupuoleton” (Pukkila-Toivonen ym. 2021, 31–33).

4.4.4 Kotiliesi osana sotapropagandaa

Sota-aikana naistenlehdet toimivat osana sotapropagandaa, tässä alaluvussa keskitytään erityisesti Kotilieteen naisten mielipidevaikuttajana. Kotiliesi-lehti ohjasi tiukasti kotirintaman naisia, sekä siinä, että miten heidän tuli toimia, mutta myös heidän asenteissansa. Naistenlehtiä on Aunilan ja Heiskasen (2022, 8–10) mukaan helposti aliarvioitu, niiden viihteellisen ja kevyen luonteensa takia, mutta mielipidevaikuttamisesta puhuessa, niiden vaikutusta ei tulisi vähätellä. Heidän mukaansa, juuri viihteellisemmällä sisällöllä on usein vakavaa tekstiä suurempi pääsy lukijoidensa sydämiin, sen myötä, että ne puhuttelevat lukijaa myös tunnetasolla. On kuitenkin hyvä huomata, että vaikka Kotilietä luettiin monessa kodissa, kaikissa kodeissa sitä ei luettu, eivätkä kaikki ottaneet lehden ohjeita sellaisinaan vastana. Kotilieden ensisijainen lukijakunta oli perheenäidit; he joiden

nuoret pojat lähtivät nyt rintamalle, sekä nuoret vaimot, joiden miehet lähtivät sotaan (Aunila & Heiskanen 2022, 8–10; 72).

Sodan sytyttyä, Kotiliesi-lehden sisältö muuttui suurelta osalta kristilliseksi. Lehdessä mm. papit kirjoittivat perusteluita sodan vaatimille uhreille ja Isoäidin palstalla kuvattiin kotirintamanaisilta vaadittavaa asennetta (Aunila & Heiskanen 2022, 59–60). Isoäidin palstalla lukijoiden kirjeitä ei vuosina 1940–1944 julkaistu, ainoastaan Isoäidin, Katri Bergholmin, vastaukset niihin (Aunila & Heiskanen 2022, 73). Isoäidin kirjeitä toistuu useassa eri opinnäytetyöhön käytetyssä lähdemateriaalissa ja niitä on myös työhön lainattu. Esimerkkinä isoäidin vastauksista, tässä leskeyteen liittyvä vastaus nimimerkille Kyselevä:

”Kyllä jokainen meistä varmaankin nyt monasti kysyy: miksi? Jos sinä kysyt, joka olet sodassa kadottanut oman rakkaan miehesi, niin onhan se vain luonnollista. Ihmislohdutus tuntuu tällaisessa surussa kovin köyhältä. Mutta tiedäthän, ettei suurta saavuteta koskaan ilman uhria. Sinun jalo miehesi kuuluu niihin, joiden ansiosta elämä maassamme kaikesta hetkellisestä vaikeudesta huolimatta käy kohti valoa ja onnea. Tälle kirkkaalle tulevaisuudelle olet sinäkin antanut uhrisi.” (Aunila & Heiskanen 2022, 72–72).

Kotilieden päätoimittajan, Alli Wiherheimon ajatus oli, että Kotilieden tuli tarjota vain yhden mallin, äärettömän raskaiden menetysten kestämiseen. Sen sijaan, että ajateltaisiin yhden ihmisen surua, äidit ja tyttäret antoivat uhrin, ja se teki heistä sodassa toimijoita. Uhreista ja heidän läheisistään tuli sankareita. Wiherheimon mukaan, muita mahdollisia keinoja vaikeista ajoista selviämiseen ei ollut (Aunila & Heiskanen 2022, 74).

Talvisodan päättymispäivänä, ulkoministeri Väinö Tanner lausui seuraavaa: ”Meidän ainoa viikkamme oli, että meitä oli liian vähän”. Kotilieden toimittajat ymmärsivät, että ”isänmaan asia vaati suurempaa kansaa” ja ottivat tämän ajaakseen (Aunila & Heiskanen 2022, 107). Lasten määrän kasvattamiseen oli kannustettu aikaisemminkin, mutta uutta 1940-luvun keskustelussa oli lasten teko isänmaan suuremman armeijan tarpeisiin. Tämä ei kuitenkaan ollut koko kansan yhtenäinen projekti, vaan sitä ajoivat lähinnä Väestöliitto ja Kotiliesi (Aunila & Heiskanen 2022, 117–118).

Kotiliedessä muistutettiin leskiä, sankarihautausmaalla olevan valkoisen ristin velvoittavuudesta. Lesken tuli kunnioittaa miehensä muistoa sekä huolehtia lapsista. Uudelleen avioitumista ei hyväksytty varauksettomasti, sitä pidettiin moraalinvastaista, jopa silloin, kun sen olisi tehnyt lapsia ja perhettä elättääkseen. Erityisen ristiriitaisesti Kotiliedessä suhtauduttiin lapsettomiin, nuoriin leskiin, edes yhden lapsen ei katsottu riittävän naisen velvollisuuden täyttämiseksi. Yhden lapsen leski oli eräänlaisessa välitilassa; hän ei ollut suorittanut velvollisuuttaan isänmaan hyväksi hankkimalla riittävästi lapsia, mutta toisaalta uudelleenavioituminenkaan ei ollut suotavaa. Isoäidin palstassa selvitettiin, että vaikka yhden lapsen äiti oli antanut uhrin isänmaalle, häntä ei silti ollut katsottavaksi sankaripuolisoksi. Tämä oli ristiriitaista, sillä nuoret äidit olivat naimaiässä ja isänmaa

tarvitsi lapsia, mutta sotavainajan muiston kunnioittaminen onnistui vain pysymällä puolison kaatumisen jälkeen naimattomana (Aunila & Heiskanen 2022, 227–229).

Sodassa haavoittui kaksinkertainen määrä miehiä kaatuneisiin nähden. Kotilieden toimitus ymmärsi oman vaikutusvaltansa sen suhteen, että miten naiset suhtautuisivat pysyvästi vammautuneisiin nuoriin miehiin. Nuorelle naislukijalle oli kova vaatimus, että pitäisi luopua omista unelmistaan ryhtyäkseen sotainvalidille suurperheen vaimoksi. Odotusarvo oli kuitenkin, että sodassa vammautunutkin mies jatkaisi kotiin tultua sukua, joten elämä sotainvalidin rinnalla pyrittiin esittämään positiivisena asiana (Aunila & Heiskanen 2022, 275–279).

Isoäidin mukaan, sotainvalidiin sitoutumisella pääsisi osaksi suurempaa kokonaisuutta, johon nähden henkilökohtainen vapaus oli turhaa. Hän kirjoitti:

”Jos rakkautesi olisi ehdoton. silloin isänmaan puolesta kärsinyt sankari olisi sinulle vain entistäkin rakkaampi [--] Hän ei pyydä sinulta uhria. Jos rakkautesi on todellista, et tuntisikaan yhteistä elämää uhriksi, vaan onneksi.” (Aunila & Heiskanen 2022, 280).

Kotiliedessä invalidilla tarkoitettiin fyysisesti vammautunutta sotilasta, sotatraumoja pidettiin lehdessä vain ”mielen heikkoutena”. Yleisestikin yhteiskunnassa mietittiin, että pitäisikö mieleltään vammautuneita sotilaita ylipäättänsä mieltää sotainvalideiksi, Aunilan ja Heiskasen mukaan heitä koettiin ”yleisesti hyödyttömiksi ja jopa haitallisiksi” (Aunila & Heiskanen 2022, 277).

Tuntemattomalle sotilaille kirjoittaminen oli isoäidin mukaan ajatuksena kaunis ja luonnollinen. Hän varoitti kuitenkin kirjoittamasta rakkauskirjeitä. Kihloihin meneminen miehen kanssa, jota ei ollut koskaan nähty, oli paitsi sopimatonta, myös luonnotonta (Aunila & Heiskanen 2022, 288).

4.5 Sodan arvet

Sodan aina vain pitkittyessä, kestäminen oli koko ajan vaikeampaa. Naiset tunsivat tyytymättömyyttä ja olivat kyllästyneitä epävarmuuteen. Monet Helsingin yliopiston 1980–1990 luvun taitteessa suorittamaan tutkimukseen vastanneista korosti Hintikan ja Häppölän (2006, 202) mukaan sitä, että sodan keskeisin opetus oli kärsivällisyys. Taakoiltaan ei päässyt mihinkään, eikä ollut muuta vaihtoehtoa kuin kestää ja odottaa. Odottaessa oli pakko tehdä töitä lähes taukoamatta. Ei lapsia voinut jättää hoitamatta, eläimiä ruokkimatta tai viljaa korjaamatta. Tilanteeseen kuitenkin suhtauduttiin ajattelemalla, että ”rintamalla ja sodan jaloissa on vielä vaikeampaa (Hintikka & Häppölä 2006, 201–202)

Välirauhan aikana niitä äitejä ja vaimoja, jotka saivat miehensä ja poikansa takaisin, kohtasi uusi työmaa. Kyse oli hyvin ahdistavasta ajanjaksosta, jolloin kauhistuneina seurattiin Euroopan sotauutisia. Naisten oli kannateltava järkkyleneiden miesten elämänhalua ja rauhoiteltava heitä painajaisunista. Tehtävä ei Hintikan ja Häppölän (2006, 162–163) mukaan voinut olla helppo, kun uutisista

kuului jatkuvasti sotauutisia. Lapset peittivät läksyjä lukiessaan korviaan, ettei niitä tarvitsisi kuunnella (Hintikka & Häppölä 2006, 162–163).

Sodan päätyttyä ja miesten palatessa rintamalta kotiin, kotirintaman odotettiin tuntevan ja tunnustavan miesten tekemät uhraukset. Helsingin Sanomissa 30.9.1944 asiasta kirjoitettiin seuraavasti:

”Tulirintamalta palaavat miehet ovat näinä sotavuosina saaneet kantaa raskaimman henkilökohtaisen vastuun maan kohtalosta ja antaa suurimman uhrin. Kotirintama tuntee ja tunnustaa tämän.” (Malinen 23.10.2019, 15–20 min).

Puolison palattua rintamalta naiseen kohdistuva odotus oli, että hän harjoittaisi itsehillintää ja loisi hyvää henkeä, miehensä käyttäytymisestä riippumatta. Sota-ajan yhteiset kärsimykset olivat niin suuret, ettei ylipäättänsä pidetty sopivana tuoda omia murheitaan esille. Omia huolia ei sopinut nostaa jalustalle, vaan niiden kanssa piti pärjätä itse (Malinen 23.10.2019, 15–20 min).

”Äidit, puoliset ja siskot. Miehet ovat tulleet kotiin väsyneinä, he tarvitsevat lepoa. Älkäämme aluksi heiltä liikoja vaatiko. Koitetaan ponnistaa vielä, sillä kotirintaman osa on sittenkin ollut helpompi kuin heidän”. Alkuvuosi 1945, aikakauslehti Kotivuosi (Malinen 23.10.2019, 15–20 min).

Etenkin jatkosodan vaikeina vuosina naisten kestäkyky venytettiin ääri rajoille ja sen yli. Monen naisen terveys horjui jatkuvan työtaakan ja vähäisen ravinnon myötä (Pukkila-Toivonen ym. 2021, 434). Häppölä & Hintikka (2006, 5), kuvaavat maatalousnaisten vaienneen ja itkeneen uupumustaan lehmän tai hevosen kylkeen nojaten. Naisten hyvinvointiin ja jaksamiseen liittyvät ongelmat liittyivät tyypillisesti tilanteisiin, jossa heidän työtaakkansa kasvoi kohtuuttomaksi. Tämä johtui yleensä joko miehen työkyvyn heikkenemisestä tai hoivan tarpeesta (Malinen 2019, 379–382).

Näin eräs nainen muisteli v. 1988:

”Naiset joutuivat olemaan liian kauan liian raskaan työtaakan alla. Ja kun lopusta ei ollut tietoa, se kyllä masensi. Ja mikä pahinta, elää joka päivä siinä jännityksessä, että mitä rintamalta kuuluu. Kyllä me oltiin lujalla täällä.” (Hintikka & Häppölä 2006, 201–202).

4.5.1 Suru

Erään nuoren lesken muistelmä, Helsingin yliopiston tutkimuksessa vuodelta 1988:

”Ne haavat jotka silloin lyötiin nuoreen rintaan henkisesti, eivät arpeudu lopullisesti kuin haudassa. Oli se niin raskasta aikaa, ettei enää toivois koskaan sellaista tulevan. Meitä nuoria leskiä oli paljon, ja meidän osa oli todella raskas. Hätää, pelkoa, puutetta. Tuohon kolmeen sanaan kätkeytyy niin paljon.” (Hintikka & Häppölä 2006, 192).

Sodissa leskeytyi noin 30 000 naista, poikansa menetti noin 100 000 äitiä ja isää (Hintikka & Häppölä 2006, 186). Kaksi kolmasosaa kaikista toisen maailmansodan aikana kaatuneista suomalaisista, menettivät henkensä jo kesään 1942 mennessä. Kotirintamalle muodostui sotien aikana suuri surevien yhteisö, toiset surivat henkilökohtaisia menetyksiä ja toiset heille tuntemattomia

nuoria, joita he arkkuihin asettelivat. Suruviestin sisältävä synkkä, mustareunainen kirje saattoi myös tuoda omaisille huojennuksen, kun lopulta asia varmistui ja surun aika koitti. Vaikeinta oli kadonneiden sotilaiden omaisilla, joille läheisen kohtalo jäi epävarmaksi (Männistö & Kivimäki 2016, 141–142).

Sankarihautajaiset seurasivat toisiaan, eikä kukaan siinä vaiheessa tiennyt, minkä verran kuolemaa olisi vielä kestettävää (Männistö & Kivimäki 2016, 142). Kuten Hytönen (2019, 345) totesi, ajan ihmiset eivät osanneet tulevaisuutta ennustaa, eivätkä voineet tietää milloin rauha koittaisi. Siinä missä sankarihautajaiset sodan alussa kokosivat ihmiset yhteen suremaan, muuttui se hiljalleen arkipäiväiseksi. Mieltä turrutti jatkuviin menetyksiin tietyllä tavalla tottuminen. Mielen turtumiselta ei voinut välttyä, ei rintamalla eikä kotirintamallakaan. Eräs jatkosodan aikana teini-ikäinen tyttö muistelee;

”Kun asuin kirkon lähellä sieltä kuului joskus sydäntä särkevää naisten itkua oli sankarihautajaiset, se oli sitä sodan todellisuutta, mikä kauheinta siihen oli pakko tottua” (Männistö & Kivimäki 2016, 142).

Hintikan ja Häppölän (2006, 192) mukaan nuorilla ihmisillä oli paremmat edellytykset selvitä surusta, heillä ollessaan elämä vielä edessään. Vanhuksille asia oli heidän mukaansa pahempi, eivätkä kaikki selvinneet. Sota-ajan Suomessa ei ollut kulttuurua, jossa tunteita olisi kuulunut ”käsitellä” keskustelemalla, tai apua ahdistukseen tai suruun olisi haettu psykologilta (Männistö & Kivimäki 2016, 9). Miehen kuolema saattoi olla vaimolle niin traumaattinen kokemus, ettei hän suostunut siitä puhumaan. Erityisen raskasta oli niille nuorille naisille, jotka olivat vasta menneet naimisiin ja perhe-elämä jäi kokematta. Lapsi saattoi syntyä puolison kuoltua rintamalla (Penttinen 2004, 82).

Nimimerkki Rian muistelmissa hänen surevaa äitiään, tulevaisuudesta kahden pienen lapsen äitinä huolestunutta leskeä, oli kaatuneen miehensä sukulaisten puolelta epäilty seonneen ja hän oli sen vuoksi menettää lapsensa. ”Ria” oli puoli vuotta mummolassa, mutta pääsi sitten takaisin äitinsä luo, äidin saatua lääkäriltä terveen paperit.

Puolison menetys ei ollut äitini ainoa murhe sota-aikana. Toukokuussa 1940 vanhempani olivat saaneet pojan, joka eli vain vuorokauden. Esikoisen menetys oli suuri suru äidille ja isälle muutenkin niin raskaana aikana. Äidin veli katosi talvisodassa, toinen veli haavoittui ja kolmas kuoli keuhkotautiin. Äidin tati kuoli vuonna 1941. Oli siinä kestämistä yhdellä kertaa, surua surun päälle. Äiti oli jo varhain oppinut turvaamaan Jumalaan ja usko olikin hänelle kantava voima.” (Laukkanen & Vaarula 2017, 38–40).

Vuosien 1939–1944 aikana menehtyi kaikkiaan 30 000 alle vuoden ikäistä lasta (Pukkila-Toivonen ym. 2021, 36). Ainon ja Pentin nuorin tytär kuoli hinkuuskään kaksivuotiaana. Lapsen kuolema on niin raskas asia, ettei siitä Ainon mukaan koskaan toivu (Sallinen 2017, 11–13).

Helsingin yliopiston tutkimuksessa vuodelta 1988, eräs nainen muistelee anoppinsa tilaa:

”Anoppi lähetti 5 komeata poikaa rintamalle. Kaksi kaatui, kolmas haavoittui pahasti. Toisen pojan ruumis jäi taistelulentälle. Anoppi ei selvinnyt henkisesti. Hän ei pystynyt nukkumaan, vaan harhaili yöllä etsimässä kaatuneitten poikiensa ruumiita, ”ettei ketut pääse niitä raatelemaan”, niin kuin hän sanoi.” (Hintikka & Häppölä 2006, 192).

Toinen nainen muistelee hetkeä, kun sai tiedon miehensä kaatumisesta:

”Sen ensimmäisen iltapäivän ja yön äiti ja isä pitivät minua kädestä. Pelkäsin järkeni sekoavan, jos en tunne läheisen ihmisen kosketusta. Raahustin päivästä toiseen jaksamatta muuta kuin hoitaa lapset. Kokosin heidät lähelleni peläten, että heidätkin otetaan minulta. Raskaita vuosia.” (Hintikka & Häppölä 2006, 186).

Myös suremiselle oli kuitenkin tietyt normit ja syvin tuska oli kärsittävä yksin. Jos suri väärällä tavalla tai liiallisesti, muut saattoivat kyseenalaistaa annetun uhrin merkitystä. Erityisesti suremiseen kohdistuneita odotuksia asetettiin äideille, jotka menettivät poikansa sodassa. Männistön ja Kivimäen (2016, 142) mukaan, äideiltä odotettiin, että he kantaisivat menetyksensä arvokkaasti, ”jopa isänmaalle annetusta uhrista iloiten”. Tämä ilmeni mm. siitä kirjepohjasta, jota papit käyttivät omaisille suruviestiä tuodessaan;

”Tiedän kuitenkin, että murheenne keskellä sydämenne jollakin tavoin iloitsee siitä, että vainajanne on antanut kalliin uhrin kaiken sen puolesta, mikä elämänne tekee elämisen arvoiseksi” (Männistö & Kivimäki 2016, 142).

Vuonna 1927 syntynyt, tapahtumahetkellä 12-vuotias Pirkko muisteli syksyllä 1999 hetkeä talvisodan aikana, kun hänen kaksi raskaana olevaa isosiskoja tulivat käymään hänen kotimökissään:

”Vanhempi [sisko] alkoi puhua: ”Meillä on kovin ikävää kerrottavaa. Kalle on kaatunut ollessaan korsussa, johon tuli täysosuma. Kaikki korsussa olleet kuolivat”. Kalle oli nuoremman siskoni mies. Kaksikymmentävuotias leski ei sanonut sanaakaan, alkoi vain hiljaa itkeä. Samaa hiljaiseen suruun yhdyimme me muutkin. [--] Sisareni miehen hautajaisissa sattui välikohtaus. Kun kuoro lauloi ”ei muuta kunniaa, kuin kuulla kummultansa sun kuusiesi kuiskintaa, kun hän henkensä halvan sulle antanut on”, jonkun kaatuneen äiti ei kestänyt vaan huusi ”Ei minun poikani henki ollut halpa. Ei sellaista saa laulaa! Hän oli ainoani!” (Valkonen 2000, 154–156).

4.5.2 Sodan päättyminen ei tuonut rauhaa koteihin

Rintamamiehille koti oli näyttäytynyt rauhan ja levon tyyssijana, johon kaipuu oli suuri. Kun itse eli kuolemanvaarassa, tuntui kodin huolet ostokorttien riittävydestä tai veroilmoituksen tekemisestä mitättömältä, eivätkä sotilaat aina ymmärtäneet kotiolojen todellista niukkuutta, tai kotona olevien harteille langennutta työn määrää. Rintamalla hengen ja terveyden riskeeraamisen vastapainona, armeijassa oltiin huolettomia arjen murheista. Valtio huolehti ruuan, töiden ja tulojen järjestymisestä, eikä niistä tarvinnut itse murehtia (Männistö & Kivimäki 2016, 94).

Miehet kokivat rintamalla paljon asioita, josta olisi ollut vaikea, tai mahdoton perheelle kertoa. Tämä näkyi miesten rintamalta kirjoittamissa kirjeissä strategisena hiljaisuutena esim. sodassa esiintyvistä äärimmäisistä julmuuksista ja sellaisista teoista, joista kertominen olisi voinut

vieraannuttaa miehen perheestä. Vaikenemisella pidettiin perhesuhteet tiiviimpinä ja ylläpidettiin niitä. Ei voi väittää, että sodan kauheuksista ei olisi kirjoitettu ollenkaan, mutta Hagelstamin tutkimuksen mukaan, tapahtunutta yritettiin lieventää tai mitätöidä kirjeissä. Hänelle syntyi käsitys, että aviomiehille oli tärkeämpää suojella vaimojaan, kuin keventää omaa mieltään (Hagelstam 2011, 318–319).

Vaikka sota päättyi, sodan jättämät fyysiset ja henkiset vammat eivät poistuneet yksittäisten ihmisten ja perheiden elämästä (Sallinen 2017, 29). Sodissa kaatui noin 85 000 miestä, joiden lisäksi lukemattomat muut haavoittuivat loppuiäksi. Nuorista, iloisista pojista tuli kertaheitolla invalideja, joiden elämä muuttui aivan muuksi, kuin mitä oli itsestään selvänä pidetty (Hintikka & Häppölä 2006, 186). Varsinkin nuorilla, sodasta palanneilla miehillä oli vaikeuksia löytää sodan jälkeen paikkansa yhteiskunnassa. Sotilaat kokivat menettäneensä sodalle vuosia elämästään, eikä rauha, josta oli haaveiltu, välttämättä vastannut odotuksia. Pettymystä ja turhautumista lievitettiin juomalla (Malinen 2015).

Osa sotaa kokeneista miehistä vetäytyivät suhteistaan tietoisesti syrjään ja välttivät vuorovaikutusta, pyrkiessään elämään sotatraumansa kanssa. Vetäytymällä omiin oloihin, saattoi välttyä voimakkaan tunnekokemuksen esiin nostamista ahdistavista sotamuistoista ja peloista. Tämä saattoi muiden perheenjäsenten näkökulmasta saada miehet näyttäytymään etäisiltä ja peräti tunteettomilta (Malinen 2019, 376).

Sotilaiden sota-aikaisiin psyykkisiin häiriöihin suhtauduttiin ristiriitaisesti. Sodassa olevalle armeijalle ns. ”sotaneuroosit” aiheuttivat kaksinkertaisen ongelman. Mieleltään järkkynyt sotilas oli taistelussa hyödytön ja suorastaan haitallinen, mutta toisaalta pelättiin ”heikkojen hermojen” muodostavan porsaanreiän, jota hyödyntämällä voisi lähteä rintamalta. Psykkisen kestokyvyn pettäminen ja enemmän tai vähemmän tietoinen rintamakarkuruus muodosti sekavan ongelmavyöhdin, jonka tapauksien välille oli vaikea tehdä eroa. Tulisiko hermonsä menettänyttä sotilasta pitää sodan uhrina, sotainvalidina ja siten avun ja tuen tarpeessa, vai oliko tällainen mies moraalisesti arveluttava pelkuri, jopa mielenvikainen, jota ei tulisi muuta kuin halveksia? Murtunut sotilas oli usein yrittänyt pitää hermonsä kurissa ja taistellut pitkään muiden tavoin etulinjassa, siihen saakka, että henkinen uupumus, jokin järkyttävä tapahtuma tms. aiheutti henkisen romahduksen. Psykkiseen haavoittumiseen liittyy suomalaissotilaille häpeää (Kivimäki 2013, 9–10)

Naisten ja miesten kokemusmaailmat olivat etääntyneet, mikä myös altisti toisistaan vieraantumiselle. Puolisot myös suojelivat toisiaan raskaista kokemuksista; miehillä saattoi olla vaikea jakaa naisille rankkoja kokemuksiaan kuoleman kohtaamisesta, eivätkä naiset halunneet rasittaa miehiä jakamalla omia huoliaan (Näre 2018, 11).

”Sodasta palasi mieheni terveenä – vai palasiko. Ei sama mies, joka sinne lähti. Keholtansa raihmaisena selkävaivaisena ja psyykeen puolelta sotaväsyneenä, sodan kauhukuvat unissa velloen, jonkinlainen turhautuminen elämään yleensä” (Hintikka & Häppölä 2006, 194).

”Mieheni tuli lievästi invalidina kotiin. Olihan siinä sopeutumisvaikeuksia. Ja ne huudot, jotka herättivät joka yö kerran tai pari, etulinjan mies kun oli ollut koko ajan.” (Hintikka & Häppölä 2006, 194).

”Mieheni palasi sodasta ilman ruumiillisia vammoja. Henkisiä vammoja oli ja usko tulevaisuuteen oli mennyt eikä palannut. Nämä tietää vain perhe ja tarkemmin aviovaimo.” (Hintikka & Häppölä 2006, 194).

”Mies tuli takaisin rintamalta, mutta tuntui kuin hän olisi menettänyt kaiken työhalunsa siellä. Elämä tuntui kurjalta, ryypättiin ja huviteltiin. Minun osalta työ ei helpottunut, metsäänkin piti lähteä miehelle kaveriksi.” (Hintikka & Häppölä 2006, 194).

Malisen (2015) mukaan, ”vaimot tunsivat voimattomuutta sodasta palaavien miestensä oudon käytöksen edessä”. Rintamalla moni mies oppi juopottelemaan, eikä sitä pidetty miesten kesken huonona asiana, vaikka se haittasi perhe-elämää. Päinvastoin humaltuminen ei ollut häpeällinen asia, vaan miehisyysmerkki (Näre 2018, 23–24). Rintamalla ahdistusta pyrittiin hallitsemaan juomisen avulla ja opittuun selviytymiskeinoon turvauduttiin myös siviilissä (Malinen 2015).

Miesten käyttäytymisen arvaamattomuus ja tunnetilojen nopea vaihtelu teki naisten elämästä erityisen raskaan. Muutoin tiukka tunnekontrolli saattoi yhtäkkiä pettää ja rauhallinen ruokailuhetki keskeytyä miehen räjähdysomaiseen käyttäytymiseen (Malinen 2019, 382). Naiset yrittivät pitää jokapäiväisen elämän hallinnassa ja toimivana, huolta pidettiin niin kotitaloudesta, lapsista kuin pientiloilla karjastakin. Tilanteita monimutkaisti kuitenkin usein päihteet ja ongelmat, jotka liittyivät perheenjäsenten terveydentilaan ja mielenterveyteen. Elämä oli muuttunut entisestä, mutta muutoksen tekemiseen tarvittavia keinoja tai voimia ei tuntunut löytyvän, jonka myötä moni nainen tunsii elämäntilanteestaan hätää ja ahdistusta (Malinen 2019, 368).

Naisen päivittäinen työaika oli yleensä 11–13 tuntia päivässä, jonka lisäksi alkoholisoituneen miehen vaimo joutui käyttämään aikaa päihtyneen miehen hoitamiseen. Vaikeimmissa tapauksissa arkipäiväiseksi muodostui oksennuksen siivoaminen, teräaseiden ja pullojen piilottaminen sekä miehen saattaminen sänkyyn. Kun miehet olivat ryypyreissuilla, naisten arki saattoi helpottua, siitä huolimatta, että heidän tuli silloin hoitaa tila. Naiset saattoivat tuntea ärtymystä ja vihaa juopuneiden miestensä käytöksestä, mutta nämä tunteet pyrittiin pitämään kurissa (Malinen 2019, 382–383).

”Sotatrauma näkyi perheessämme isän juopotteluna ja riehumisena. Perhe eli jatkuvan pelon vallassa. Isä hermostui helposti ja pelotteli jatkuvasti aseilla, joita hänellä oli useita. Kun hän otti viinaa, niin silloin äidin ja meidän seitsemän lapsen oli parasta lähteä. Hän käveli lattialla edestakaisin napsutellen pistoolia. Hän tuntui olevan jossain muualla, poissa siitä hetkestä. Juoksimme pitkin metsiä pakoon ja olimme yötä, milloin missäkin, useimmiten saunassa. Asuimme koululla, jossa isä oli talonmiehenä. Joskus pakenimme yöksi koulun luokkiin. Silloin isä tuli ovelle ja löi haulikolla lattiaan ja huusi ”Nyt kuolette kaikki!”. Me itkimme, huusimme ja rukoilimme, ettei hän tekisi mitään pahaa. Joskus tuntui, että hän aivan kuin ”heräsi unesta” ja

sanoi: ”Tulkaahan nyt kotiin”. Joskus tällaisen tilanteen jälkeen hän itki avoimesti, kuin pieni lapsi.” Paula Ylä-Kojola (Laukkanen & Vaarula 2017, 45–46).

Helsingissä purettiin aikavälillä 1944–1946 noin 4 000 avioliittoa. Avioerojen taustalla oli uskottomuus, miesten juopottelu ja puolisoiden emotionaalinen etääntyminen (Malinen 2015). Etenkin sotavuosina solmituissa, ns. sota-avioliitoissa yhteisen elämänrytmin löytyminen oli vaikeaa, kun yhteiselo alkoi vasta rauhan tultua (Malinen 2015). Avioliitoille olosuhteet olivat hankalia ja moni niistä kariutui. Sotaa kokenut mies ei välttämättä jaksanut perhe-elämää, siihen kuuluvineen lasten itkui-
neen ja kiukutteluineen (Penttinen 2004, 82).

4.5.3 Suhtautuminen perheen sisäisiin ongelmiin

Naisiin kohdistui toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen, voimakkaita odotuksia hoivan antajina, ei pelkästään Suomessa vaan ympäri maailmaa. Perhe-elämän ajateltiin julkisissa puheenvuoroissa luontaisesti kuuluvan naisten vastuulle ja vaimojen tuli saattaa sodasta palaavat miehet siviiliin ja takaisin kotioloihin. Valtaa pitävät yrittivät taata yhteiskuntarauhan sotien jälkeen ja kansalaisia kehoitettiin mielenmalttiin. Lehdistö ja radio olivat sosiaalisen kontrollin välineitä (Malinen 2019, 368).

”Kärsitään heidän virheitään, puhellaan lempeästi, ystävällisesti ja kohteliaasti. Vastataan sävyisästi kiukkuihin puheeseen. Ehkä jonkun puheeseen on tarttunut sillä tiellä karkeuksia, joita ei ennen ollut, sota on tainnut vähän raaistaa.” (Malinen 23.10.2019, 15–20 min).

Suomalaisia kannustettiin hillitsemään tunteitaan ja käsittelemään niitä itsenäisesti, viesti oli usein suunnattu naisille. Kolumneissa ja neuvontapalstoilla naisia ohjeistettiin oman hermostuneisuuden hillitsemiseen ja pyydettiin miehilleen puhuessa käyttämään lempeää, ystävällistä ja kohteliasta puhetta. Kovalla työllä ja tahdolla vaikeuksiinkin ajautunut avioliitto olisi saatavissa onnelliseksi (Malinen 2019, 368–369).

”Minä olen omasta mielestäni koittanut kaikki mahdolliset kärsiä ja aivan yksin sydämessäni sulattaa, ettei kukaan, naapurit tai sukulaisetkaan, minun kohtalostani tiedä. Ja sillä se juuri käy niin raskaaksi, että nyt alan tuntea hermoni pettävän. En jaksakaan enää eteenpäin päästä.” Nimimerkki Äiti Pohjois-Karjalasta, helmikuussa 1949 (Malinen 23.10.2019, 0–5 min).

Sodan jälkeen naisilta vaadittiin jatkuvaa uhrautumista perheongelmien edessä, jos ei itsensä, niin viimekädessä lastensa vuoksi. Miehet olivat kokeneet järkytyksiä, uhrautuneet ja omistaneet elämänsä Suomen puolustukselle. Suomalaisten, mutta erityisesti naisten velvollisuus oli nyt uhrautua epäitsekäästi ja tämän kulissin ylläpitämisessä aiemmin mainittu Kotiliesi-lehti otti ison roolin. Kysymyspalstoilla oli sodanjälkeisenä aikana iso merkitys erityisesti niiden kohdalla, joiden perhesuhteet tai viiteryhmät olivat sodan myötä särkyneet. Kotiliedessä olleessa ”Isoäidin kirjeenvaihto”-palstassa toistettiin, että naisten velvollisuus oli uhrautua miesten puolesta. Myös muissa naistenlehdissä, sukupuolirooleja kuvattiin vastaavalla tavalla ja sodanjälkeiseen yhtenäisyyteen pyrittiin yksittäisen naisen onnen kustannuksella (Holmila & Mikkola 2015, 116–119).

Henkistä tukea saatiin olemalla mahdollisimman paljon tekemisissä naapureiden ja sukulaisten kanssa. Ketään ei jätetty yksin. Naapurit menivät usein toistensa luo keskustelemaan huolistaan ja keventämään sydäntään (Hintikka & Häppölä 2006, 199–200). Jakamisen ajatellaan vähentävän ihmisten ongelmia, kun taas yksinäisyyden kokemus niitä lisäävät (Vestenius 2002, 306). Avioliitossa koettu väkivalta oli kuitenkin asia, josta oli vaikea puhua edes läheisimmille ystäville ja naisten kokemuksiin liittyvä häpeä ja pelko tekivät heistä varovaisia (Malinen 2019, 379). Ulospäin rakennettiin onnellisuuskulissia, ajateltiin, että vain läheiset voisivat ymmärtää ja tukea perheen sisäisissä asioissa, eikä vaikeuksissa ollut ystäviin luottamista (Hännikäinen 1998, 46).

Sotainvalidin miehen vaimona, Tyyne kuvasi raskaaseen arkipäivään ja miehen hoitamisen sidottuna ajatuksiaan:

”Kun lapset oli pieniä, tuli monta kertaa semmoinen tunne, että helvetissäkään ei varmaan ole pahempi olla. [--] Ja olen koettanu pitää ja näyttää ulospäin kaikille niin, että meillä on hirviän hyvä olla ja meillä on...” (Hännikäinen 1998, 46).

Sotien jälkeen tuli kunnioittaa perheiden yksityisyyttä. Vaikka naapurit olisivat olleet tietoisia esimerkiksi riitelystä, kynnyksen puheeksi ottamiselle tai avun tarjoamiselle oli korkea. Ajateltiin, että tämä koettaisiin yksityisasioihin puuttumisena. Avioliiton vaikeudet, erityisesti naisen kokema kotiväkivalta, synnytti naisissa häpeän tunnetta ja ajatusta siitä, että olisivatko he (naiset) itse voineet sen aiheuttaa. Pelättiin muiden moitteita ja tuomiota, joten pyrittiin ylläpitämään onnellisuuden kulissia. Oli omaksuttu hyvin voimakkaita moraalisia koodistoja, jotka pitkälle ohjasivat elämää. Ajateltiin, että kodin ongelmien tuominen julki saattaisi naisen lisäksi myös miehen häpeään ja loukkaisi perheen ja suvun kunniaa (Malinen 23.10.2019, 18–23 min).

Sotien jälkeen suomalaisissa perheissä suodatettiin perheestä kerrottavaa tietoa. Vaikenemisen kulttuuri ilmeni myös niin, että lapsia uhattiin rangaista, mikäli he eivät noudattaneet tarkkoja ohjeita siitä, mitä kodin asioista sai ulkopuolelle kertoa. Perheen omana tietona pidettäviä asioita, olivat erityisesti mielenterveyden ongelmat, runsas alkoholinkäyttö ja perheen sisäiset ristiriidat. Osaltaan sallitut ja kielletyt puheenaiheet rakensivat säännöt suomalaisten kotien tunnejärjestyksestä. ”Kehotukset, kiellot ja rangaistukset, opettivat ennen kaikkea lapsille, mutta myös aikuisille, milaista käyttäytymistä heiltä odotettiin ja minkälainen puhe ja tunteiden ilmaisu oli sallittua ja suotavaa” (Malinen 2019, 375; Malinen 23.10.2019, 18–23 min).

Malisen mukaan (2019, 370) monelle naiselle ajatus avioerosta tuntui pakoreiltä, mutta samalla halu elämänmuutokseen herätti ahdistusta ja tuntui väärältä. Avioero oli sisäistettyjen normien vastainen ja sen haluaminen itsekästä, vaikka se olisi tuntunut välttämättömältä. Tämä aiheutti sisäistä ristiriitaa. Sosiaaliset ja kulttuuriset odotukset, olivat ajaneet naisten elämää muottiin, jonka he kokivat heitä kuristavan.

Rintamalla sotilaiden ja pappien kanssakäyminen oli ollut luonnollista ja papit kokivat saaneensa uudenlaisen kosketuksen miehiin, jota haluttiin säilyttää myös rauhan aikana. Nuoret papit halusivat suojella avioliittoja ja siitä syntyi avioliittoneuvontatoiminta, ensimmäisessä muodossaan syksyllä 1944, josta se laajeni alkuvuodesta 1945. Avioliittoneuvonnan keskeisin anti oli keskustelussa ja papit kokivatkin, että usein vaimojen tuskaa lievitti jo ongelmista kertominen. Sotavuodet toivat kirkkoon uusia sielunhoidollisia näkemyksiä, kun papit olivat rintamalla huomanneet, asioista puhuminen auttoi sotaan ja pelkoon väsyneitä sotilaita. Pappien voimavaroja kulutti kuitenkin perheiden hädän laajuus ja vaikeiden tapausten määrä ja koettiin tarve ammattimaista toimintaa. Vähitellen perheneuvonta vakiintuikin osaksi seurakuntien toimintaa ja uudistui, mutta keskeinen ajatus pysyi samana; ihmisten ei tulisi kohdata ongelmiaan yksin. ”Pärjäämisen pakkoa korostaneessa yhteiskunnassa perheneuvonta edusti uudenlaista, inhimillisempää ajattelua.” (Malinen 2015).

Papeille kirjoittaessa naiset eivät niinkään toivoneet synninpäästöä, vaan apua ahdistuneisuuteen ja tärkeisiin elämänvalintoihin (Malinen 2019, 370).

5 Pohdinta

Yhteenvetona on tutkimustulosten perusteella todettavissa, että naisten jaksamiskulttuuri sotien aikana on ollut hyvin moninainen ja naisiin kohdistuneet odotukset ovat ulottuneet monelle eri osa-alueelle. Odotuksia on ollut niin yhteiskunnallisella, kuin henkilökohtaisellakin tasolla. Naisten käyttäytymiselle, jaksamiselle ja jopa surulle on ollut vahvat yhteiskunnalliset normit, joiden puitteissa tuli kestää. Sodan keskeisimpiä opetuksia naisille oli kärsivällisyys ja vaikka kestäminen koko ajan muuttui vaikeammaksi, ei tunnettu muita vaihtoehtoja (Hintikka & Häppölä 2006, 202). ”Ja kotirintama kesti” Valkonen (2000, 5) toteaa. Vaikka kotirintamalla olo olisi ollut kuinka raskasta, mielessä oli, että rintamalla oli vielä raskaampaa (Hintikka & Häppölä 2006, 201–202). Yksi nainen totesi Helsingin yliopiston tutkimuksessa että ”kun se vaan loppus ja elävänä selvittäis, niin oltais tyytyväisiä. Ja on oltu.” (Hintikka & Häppölä 2006, 201–202).

Koen saavuttaneeni opinnäytetyöni tavoitteen, joka oli ymmärtää sota-ajan mentaliteettia ja sen vaikutusta naisten jaksamiseen, heihin kohdistuneiden odotusten ja vaatimusten kautta. Opinnäytetyössäni on voitu todeta, että naisten keskeisin rooli oli kestää mukisematta, uuvuttavan ja kohtuuttoman ison työtaakan alla. Se, että kyse ei ole ollut vain yksittäisen ihmisen itselleen asettama odotus, vaan isänmaallinen velvollisuus, tekee siitä mielestäni erittäin merkittävän tekijän sotaa seuranneillekin sukupolville. Pidän hyvänä huomata, että suuret ikäpolvet ovat edelleen työikäisiä ja on keräämieni tietojen perusteella perusteltua olettaa, että monen elämässä sodan muisto edelleen elää vahvasti arvoissa ja käyttäytymismalleissa. Asikaisen (2021, 116) mukaan, ylisuorittaminen ja uupuminen on monen asian summa eikä suoraan sodan seurausta, mutta niiden voidaan tänä päivänä ajatella olevan osa sodan vahvistamaa, ylisukupolvista jatkumoa.

Erittäin mielenkiintoisena pidän myös tietoa siitä, ettei sota ollut kaikille sama. Itsekin ajattelin opinnäytetyötä aloittaessani, Suomen sotia koko kansaa tasapuolisesti kurjistaneena ajanjaksona, mutta Kivimäki (2013, 15–16) nostaa esille, ettei sota ollut kaikille samanlainen, koko kansakuntaa yhdistävä trauma. Osalta sota vei kaiken, kun toisten arjessa se ei juurikaan näkynyt. Siten ajatusta sotatraumasta ei voida pitää kaikkien yhteisenä, tasapäistävänä kokemuksena, vaan se olisi Kivimäen mukaan paitsi virheellistä, myös todellisia järkytyksiä kokeneiden kokemusten vähättelyä.

Sodan jälkeen naisilta vaadittiin jatkuvaa uhrautumista perheongelmien edessä, jos ei itsensä, niin viimekädessä lastensa vuoksi (Holmila & Mikkola 2015, 116–119). Pidän Sallisen (2017, 9) toteamusta vuoden 2014 tehtyjen haastatteluiden osalta merkittävänä – silloin noin kahdeksankymmentä ikävuoden saavuttaneet, sotaa aikuisina naisina kohdanneet naiset edelleen vähätelivät omaa osuuttaan kotirintamalla ja korostivat miesten kokemusten rankkuutta.

5.1 Sotatraumat ja niistä suojaavat tekijät

Tässä opinnäytetyössä painopiste ei ole ollut sotilaiden mielten järkkymisessä tai sen taustoissa, mutta haluan kuitenkin nostaa esille muutamia asioita aiheeseen liittyen, aihetta tutkineiden, Ville Kivimäen ja Jenni Kirveen pohdintojen kautta. Kivimäki on kirjoittanut kirjan *Murtuneet mielet*, miesten psyykkisistä sotatraumoista ja Kirves puolestaan kirjan *He selvisivät sodasta*, joka keskittyy heihin, jotka selvisivät sodasta traumatisoitumatta loppuiäkseen (Kirves 2024, 21).

Kivimäen mukaan, suomalaissotilaiden sotatraumojen nouseminen keskusteluun viime vuosien aikana, sekä yksityisesti, että yhteiskunnallisesti voidaan pitää hyvänä asiana. Hänen mukaansa on helpompi ymmärtää suomalaista, sodanjälkeistä yhteiskuntaa, jos pystyy huomioimaan sen ajan ihmisten kokemaa väkivaltaa, turvattomuutta ja menetyksiä. Sodan jälkeen syntyneiden ikäpolvien hahmottaessa omien vanhempiensa kokemuksia traumana, heidän on helpompi ymmärtää vanhempiensa käytöstä (Kivimäki 2013, 15–16).

Kivimäen mukaan, suomalaisessa yhteiskunnassa mielletään monesti sotatraumat vaiettuna tai jopa vaiennettuna historiana, mutta hänen mukaansa asia ei ole aivan näin yksinkertainen. Hänen mukaansa, näkemykset ja painotukset ovat keskusteluissa eronneet, mutta edes sodan pimeimmistä puolista ei ole koskaan täysin vaiettu. Esimerkkinä hän mainitsee Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* (1954), vaikka traumaa sanana ei siihen aikaan vielä käytetty, Linnan teoksessa kerrotaan hänen mukaansa sotilaiden pelosta ja psyykkisistä vaikeuksista. Kivimäki pohtii kuitenkin, että onko historiankirjoituksessa, niin kuin se on kansallisesti ymmärretty, ollut sellaisia alitajuisia, tutkimusta ohjaavia elementtejä, jotka ovat sulkeneet pois sodan konkreettisen väkivallan ja siitä yksilöille koituneita psyykkisiä seurauksia? Historian kautta voidaan keskeisesti antaa kansakunnalle yhteisen, ylisukupolvisen merkityksen ja myös perustella sodan vaatimat uhraukset. Tässä tarinankerronnassa traumaattinen väkivalta muuna kuin uhrina, joka lopulta johtaa johonkin hyvään, on hänen mukaansa murroksessa (Kivimäki 2013, 16–17).

Työni on painottunut naisten jaksamista koetteleviin asioihin, mutta on hyvä huomata, että vaikka Kirveen mukaan (2014, 21) traumatisoituneita miehiä ja isiä oli aivan liikaa, kaikki sotaa käyneet miehet eivät traumatisoituneet loppuelämäkseen. Kirveen mukaan, omanarvontunteen säilyminen oli yksi tekijä, joka saattoi suojata sotilailta traumatisoitumiselta. Kun sotilaat kokivat, etteivät he olleet pelkkää tykinruokaa, vaan yksilöitä ja ihmisiä, myös valtio joka tällaisen inhimillisyyden sotilaille soi, tuntui puolustamisen arvoiselta. Olennaisin tekijä sotilaiden omanarvontunteen säilymisen taustalla oli Kirveen mukaan Suomen armeijan matala hierarkia, sekä sodassa syntynyt aseveljeys. Aseveljeyttä hän pitää mahdollisesti sodan kauneimpana asiana. Loppupeleissä miehet eivät enää kamppailleet maansa, naistensa tai lastensa vuoksi, vaan lähimmän aseveljen. Sodassa toveruus oli suomalaisille kunnia-asia, eikä kuolluttakaan kaveria jätetty. Muita traumatisoitumiselta

suojaavia tekijöitä, oli Kirveen mukaan rintamalla syntynyt ns. jermuilu, jossa ainoastaan niitä käskyjä toteutettiin, joiden koettiin lopputuloksen kannalta merkittäviltä. Tällä säästettiin myös voimia. Sotilaille tupakoinnilla ja alkoholinkäytöllä oli suuri sosiaalinen merkitys, tupakkatauoilla sai hetken taukoa sodasta ja pystyi vaihtamaan muutaman sanan kohtalotoverinsa kanssa, alkoholia nauttiessa statuserot pienenivät ja yhteenkuuluvuuden tunne kasvoi. Puhuminen, ronskistikin, naisista, huumori, musiikki ja kulttuuri, vahvistivat ihmisyyttä ja toimivat sosiaalisena liimana. Saunassa tittelleillä ei ollut merkitystä ja saunan terapeuttinen merkitys oli miehille valtava (Kirves 19–21).

Kirves ajattelee, että vaikka osa miehistä saattoi hetkittäin tuntea turtuneensa pelolle, suurin osa ei missään vaiheensa turtunut. Hänen mukaansa, heitä, jotka pelon takia menettivät sodassa järkensä, ymmärrettiin melko hyvin, sillä ihmeellisenä ei pidetty sitä, että sodassa ”tuli hulluksi”, vaan sitä, jos onnistui mielenrauhansa säilyttämään (Kirves 2024, 16–17).

5.2 Sota ei ollut kaikille samanlainen

Toisesta maailmansodasta puhuttaessa, Suomi jaetaan kahteen eri todellisuuteen – rintamaan ja kotirintamaan. Tällä on pyritty kuvastamaan sitä, että myös kotiseutu muodosti sodankäynnin kannalta välttämättömän, omanlaisensa taistelutantereen. Sota oli suomalaisten yhteinen ponnistus, jossa ei ollut vapaamatkustajia (Männistö & Kivimäki 2016, 69).

Jako miesten rintamaan ja naisten kotirintamaan synnyttää Männistön ja Kivimäen (2016, 69–71) mukaan harhan siitä, että yhteiskunta olisi lohjennut kahteen sukupuolen mukaan. Heidän mukaansa suhteellisen harva suomalainen oli tosiasiaassa rintamalla. Suurimmillaan kenttäarmeijan vahvuus oli elokuussa 1944, 530 000 henkeä, joiden päälle tulee kotiseudulla toimineet työ- ja ilmasuojelujoukot. Suomessa oli silloin n. 3,8 miljoonaa asukasta ja on arvioitu, että maan kokona väestöstä enimmillään 16 prosenttia oli puolustuslaitoksen palveluksessa. Männistön ja Kivimäen mukaan, korkeintaan neljä prosenttia suomalaisista oli kesällä 1944 aivan etulinjassa, suurimman osan sotilaista toimiessa rintaman selustassa tai kotiseudulla. Enemmistö aikuisesta miesväestöstä oli sodan kaikissa vaiheissa kotona.

Kivimäen (2013, 15–16) mukaan välillä tuntuu, että sodan traumoja pidettäisiin tänä päivänä kaiken selittävänä tekijänä, johon suomalaisen nyky-yhteiskunnan kipupisteitä palautetaan. Hänen mukaansa lääketieteestä lainatulla sanalla trauma, tarkoitetaan puhekielessä usein täysin normaaleja ja inhimillisiä tunteita, joille ei ole diagnooseja tai vaadi hoitoa. Kivimäki huomauttaa, että kaikki eivät traumatisoituneet, eivätkä kaikki alun perinkään kärsineet yhtä paljon. Jos traumakäsitetä käytetään koko yhteiskunnan tai kokonaisen sukupolven kokemuksina kuvaavana, se kärsii inflaation ja vie pohjan käsitteeltä myös heiltä, joihin sodan konkreettinen väkivalta todella jätti lähtemättömän ja rampauttavan jäljen. Tämä myös hämärtää ymmärrystä siitä, että suurin osa ihmisistä

onnistui tulemaan toimeen kokemustensa kanssa ja onnistuivat antamaan mielettömälle sodalle mielekkäitä ja kestäviä merkityksiä.

Pommitukset eivät ulottuneet maaseudulle samassa mittakaavassa kuin kaupunkeihin, n. 80 prosenttia Suomen väestöstä asui pommitettavien kaupunkien ja kauppaloitten ulkopuolella. Osaa perheistä sota ei koskettanut juuri ollenkaan ja miehet pysyivät kotona tai kotirintamapalveluksessa, samanaikaisesti toisissa perheissä sota rikkoi kaiken (Männistö & Kivimäki 2016, 90).

Talvi- ja jatkosotaa pidetään edelleen tänä päivänä myös nuorempien sukupolvien kesken ”meidän sotinamme” ja ne määrittelevät nykyäänkin paljon sitä, minkä ajattelemme kuuluvan suomalaisuuteen ja suomalaisten yhteisesti kokemaan tarinaan (Männistö & Kivimäki 2016, 7). Sotaa kokemattomat ihmiset eivät voi ymmärtää, miltä tuntuu, makaa tunteja tykistökeskityksessä tai menettää jo kolmas poikansa, mutta voimme yrittää eläytyä menneisyyden ihmisten epäinhimillisissä oloissa kokemiin pelon ja surun tunteisiin (Männistö & Kivimäki 2016, 8–9). Laukkasen ja Vaarulan (2017, 114–115) mukaan, emme voi mitenkään täysin ymmärtää millaista oli sodassa, mutta olemme kuitenkin perineet tunteen siitä, että uhka on todellinen.

5.3 Sodan heijastukset tämän päivän esihenkilötyöhön

Asikaisen (2020, 88) mukaan perusta suomalaisnaisten sinnikkääseen, uhrautuvaan ja vastuunkannon mentaliteettiin oli olemassa jo ennen talvisotaa, mutta sodan voidaan ajatella vahvistaneen niitä. Hänen tutkimuksessaan näkyy, miten tämä mentaliteetti sekä vastuunkantajan ja huolehtijan rooli ovat osittain siirtynyt sotasukupolvelta heidän tyttäriinsä. Asikaisen mukaan nämä ovat hyödyllisiä ominaisuuksia, joista kuitenkin voi seurata ongelmia silloin, kun naisten odotetaan kantavan miehiä enemmän vastuuta arjessa. Kyse ei kuitenkaan ole vain ulkopuolelta tulevista odotuksista, vaan naiset asettavat näitä odotuksia myös itselleen. Asikainen toteaa tutkimuksessaan, että ”he [naiset] uhrautuvat muiden puolesta perheessä ja joskus työelämässäänkin, ottavat kuin huomaamattaan vastuulleen useita velvollisuuksia ja sietävät hankalia olosuhteita uupumiseen asti”.

Ajattelen, että esihenkilön roolissa toimiessa on erittäin tärkeä ymmärtää naisten jaksamiskulttuuria ja velvollisuudentunnetta sekä historiaa sen taustalla, jotta voi ennaltaehkäistä työuupumusta. Asikaisen mukaan (2021, 116) ylisuorittamisen ja uupumisen ollessa keskustelussa esillä 2010- ja 2020-luvulla, niiden taustatekijöinä on ajateltu olevan esim. vaikenemisen kulttuuri, tunnollisuus, velvollisuudentunne ja korkea työmoraali. Näitä kaikkia mentaliteetteja talvi- ja jatkosota sekä jälleensuorittamisen aika vahvistivat. Ajattelen, että sotasukupolven kokemuksia ja sen myötä heidän lasten kotona saaman naiskuvan ymmärtämisen kautta, varsinkin vanhempien sukupolvien työntekijöiden jaksamista voi tukea paremmin. Asikaisen (2021, 116) mukaan, siitä huolimatta, että naiset tänä päivänä ovat miesten kanssa lähes tasa-arvoisia työelämässä, suurempi vastuu kodin ja

lapsen huolenpidosta on kuitenkin naisilla. Suomen sotien päättymisestä on kirjoittavassa hetkessä yli 80 vuotta, mutta missä määrin naispuolisten työntekijöiden elää edelleen ajatus siitä, että itsensä tulisi uhrata työn ja perheen eteen? Minulla ei ole siihen suoraan vastausta, mutta ajattelen, että johtotehtävissä asiaa olisi perusteltua pohtia omien johtamismalliensa yhteydessä, jotta omalla toiminnallaan ei ainakaan vahvistaisi uupumiseen johtavia tekijöitä työntekijöillä. Asikaisen (2021, 116) mukaan, naiset kokevat kuitenkin monesti ylpeyttä jaksamisestaan ja uhrautumisestaan. Kokemusta pärjäämisestä ja siitä että selviää itse, pidetään tärkeänä. Tästä huolimatta ajattelen, että esihenkilön olisi tärkeää osata tunnistaa naisten uupumistekijät ja huomioida mahdollista kokonaisuutta, jotta tilanteen mahdollisesti johtaessa uupumukseen, siihen osattaisiin reagoida ajoissa.

Uupumisen ja ylisuorittamisen taustasyöt ovat moninaisia ja voisi olla virheellistä tehdä johtopäätös, jossa nämä olisivat sodan seurausta, mutta niitä voidaan nähdä olevan ylisukupolvisen jatkumon seuraus, jota sota on vahvistanut (Asikainen 2021, 116).

5.4 Eettisyyspohdinta

Muistitietotutkimuksessa nousee esiin eettisiä kysymyksiä. Yksi monimutkainen asia muistitietotutkimuksen näkökulmasta, on kysymys tutkittavien henkilöllisyyden suojaamisesta, eli tulisiko tutkittavan nimi mainita tutkimuksessa? Tähän kysymykseen vastatakseen tulee harkita, että kummalle asialle antaa enemmän arvoa – muistelijoiden oikeuteen yksityisyydestä, vai heidän asemiinsa teosten tekijöinä tai historiallisina henkilöinä, joilla on oikeus tulla tutkimuksessa näkyviksi? Tähän ei ole mahdollista antaa yksiselitteistä vastausta, joka sopisi kaikkiin tilanteisiin, vaan kyse on tutkimuseettisestä valinnasta, joka kytkeytyy sekä henkilöllisyyden suojaan, että oikeuteen näkyvyyteen ja toimijuuteen (Savolainen & Taavetti 2022, 23–24).

Historiantutkimusta tehdessä, tutkija käyttää usein olemassa olevia ja julkisin varoin koottuja ja ylläpidettyjä arkistoja ja asiakirjoja. Silloin herää kysymys, että miten tutkija voi hyödyntää löytämänsä tietoa niin, että hän tekee oikeutta käsiteltäville ihmisille? Toisaalta voi Vainio-Korhosen (2017, 30–31) mukaan miettiä, että onko sellainen pohdinta edes tarpeellinen, kun asiakirjat koskevat kauan sitten kuolleita ihmisiä. Tanskalainen kulttuuritutkija Birgitte Possing on perehtynyt historiallisiin elämänkertoihin liittyviin kysymyksiin ja hänen mukaansa, elämänkerran kirjoittajalla on valta siitä, mitä osia hän ottaa mukaan ja mitä hän salaa. Kirjoittaessa tutkija joutuu kuitenkin jatkuvasti tekemään eettistä pohdintaa sen suhteen, että minkälainen vaikutus hänen käsittelemillään tiedoilla toisesta ihmisestä, voi olla kyseisen henkilön maineelle, tai hänen mahdollisesti elossa oleville sukulaisilleen? Tutkija voi Possingin mukaan hyvin kirjoittaa kiehtovan tarinan ja silti käsitellä päähenkilöä arvokkaasti, yrittäessään selittää hänen valintojaan (Vainio-Korhonen 2017, 30–31).

Mitä tulee tutkittavien henkilöisyyksien käsittelyyn tässä opinnäytetyössä, tulin pitkän harkinnan jälkeen lopputulemaan, jossa osittain mainitsen tutkittavan henkilöisyyden ja osittain en. Kaikki muistitietolähteeni ovat toissijaisia, eli en ole itse ollut haastattelijan roolissa, eivätkä haastateltavat ole minulle henkilökohtaisesti antaneet luottamuksensa heidän tarinansa jakamiseen. Näin ollen, valtaosassa tapauksista, en mainitse tutkittavan nimeä, vaan ainoastaan hänen syntymävuotensa, mikäli se on saatavilla, sekä mahdollisen, alkuperäisessä lähteessä olleen nimimerkin.

Poikkeuksen edellä mainittuun, teen kuitenkin lainauksiin Katja Valkosen toimittaman, *Me keskimme* -kirjasta. Teokseen on valittu Kotilieden vuonna 1999 järjestämän kirjoituskilpailuun lähetetyjä tekstejä, joissa naiset ja lapset muistelevat talvisotaa (Valkonen 2000, 5–6). Näin ollen, koen tässä tapauksessa käsiteltävien naisten oikeudeksi saada esiintyä teostensa takana, kun kyse on suorista lainauksista, heidän julkaistaviksi tarkoittamistaan muistelmistaan. Eija Sallisen vuonna 2014 tekemien haastatteluiden kohdalla, olen valinnut puhua haastateltavista etunimellä em. syistä.

Lähdemateriaaleihin sisältyvien kirjeiden osalta tilanne on mielestäni myös hyvin selkeä sen suhteen, ettei ole eettisesti oikein mainita kirjoittajien henkilöisyyden. Silloin, kun kirjeet on kirjoitettu, niitä ei ole tarkoitettu julkisesti jaettaviksi, enkä koe oikeudekseni tuoda kirjoittajien henkilöisyydet esille, siitäkään huolimatta, että kirjeiden sisältö antaa arvokasta tietoa sen ajan ajatuksista ja tuntemuksista.

5.5 Luotettavuuspohdinta

Pidän tutkimukseni sisältöä melko luotettavana, sillä suurin osa käyttämästäni tiedosta toistui useassa lähteessä johdonmukaisesti ja myös käyttämäni muistitieto sopi tähän tapahtumankulkuun. Historiantutkimuksen lähdetiedon ollessa ristiriitaista, olen Ylikankaan (2015, 59) tarkoittamalla tavalla lähdekritiikin avulla päättynyt todennäköisempään tapahtumankulkuun. Joitain räikeitä eroavaisuuksia historiankulussa tunnistin ja lähteiden kertoessa eri asioita, valikoin sen todennäköisemmäksi faktaksi, joka oli useammasta lähteestä todennettavissa. Esimerkkinä mainittakoon, että yhdessä lähteessä kerrottiin, että Suomen sisällissota, talvisota ja jatkosota olisivat kaikki saman sodan eri osia (Tilli 2014, 22) mutta tälle näkemykselle en löytänyt tukea muualta.

Eryyisesti luotettavuutta mielestäni heikentää se, etten ole historiantutkimuksen ammattilainen, eikä minulla ole aikaisempaa kokemusta historiantutkimuksen tekemisestä. Olen parhaani mukaan yrittänyt noudattaa lähteistäni löytämiäni tutkimuskäytäntöjä ja toimia tutkimuksessani eettisesti sekä löytää yleisesti hyväksyttyä tietoa historiankulusta, mutta virheen mahdollisuus on tietysti suurempi, kun tekijä on aiheessa kokematon. Historiantutkimuksessa on kuitenkin mahdoton päästä täydelliseen totuuteen, sillä faktat eivät ole kiveen hakattuja (Ylikangas 2015, 59) mutta

pyrkimykseni oli löytää todennäköisin tapahtumankulku. Olenkin tutkimusta tehdessä, Puusan ja Juutin (2020, 11. luku) tarkoittamalla tavalla, pitänyt opinnäytetyötä tehdessä ohjenuorana, pyrkimystä mahdollisimman totuudenmukaiseen lopputulokseen.

Mitä tulee tutkimukseni tieteellisiin tuloksiin ja tutkimuskysymysten vastauksiin, on empiiriseen havainnointiin perustuen pyritty löytämään asioiden yhteydet, eli vaikutussuhteet Heikkisen (1974, 57–59) tarkoittamalla tavalla. Heikkisen mukaan, tehtäessä oletuksen vaikutussuhteesta, on hyödyllistä testata löydettyjä yhteyksiä punnitsemalla seuraavia asioita;

- onko osoitettavissa, että kyseisillä tapahtumilla tai ilmiöillä on keskinäinen yhteys?
- onko osoitettavissa, että kyseinen yhteys ei ole selitettävissä muilla tekijöillä?
- onko osoitettavissa, että todennäköisyys sattumalle on pieni?

Heikkisen mukaan (1974, 57–59) voi usein suhteellisen luotettavasti osoittaa, että tapahtumilla tai ilmiöillä on ollut keskinäinen yhteys ja vaikutus. Haastavampaa onkin rajata vaikutussuhdetta niin, että voisi osoittaa, ettei asiat olisi selitettävissä muilla tekijöillä, tai etteikö sattumalla olisi voinut olla vaikutusta asiaan. Tutkimukseni läpäisee vaikutussuhteiden testin (Heikkinen 1974, 58) ensimmäisen osan siitä, että käytetyn lähdeaineiston perusteella on osoitettavissa, näillä asioilla mahdollisesti olevan yhteys.

Tuloksia arvioidessa kiinnitän huomion siihen, että vaikka tutkimustulokseni viittaavat yhteyteen naisten sodanaikaisen jaksamiskulttuurin ja nykyajan jaksamishaasteiden välillä, se ei tarkoita, että ilmiö olisi tätä kautta yksiselitteisesti selitettävissä (Heikkinen 1974, 61). Tulosten vaikutussuhteita punnittaessa on huomioitava, että vaikka asioiden on osoitettavissa olevan yhteydessä toisiinsa, voivat ne myös johtua muista asioista.

Heikkisen testin (1974, 57–59) toista osaa ei tutkimuksella voida luotettavasti osoittaa. Tutkimukseni perusteella ei ole yksiselitteisesti todettavissa, että naisten jaksamisen haasteet tänä päivänä johtuisivat naisten talvi- ja jatkosodan aikaisen jaksamiskulttuurin ylisukupolvisista vaikutteista – löydetyn yhteyden lisäksi taustalla voi olla monta muuta syytä. Nykypäivän naisten uupumusta ja ylisuorittamista ei siten voida suoraan selittää sodalla. Sodan vaikutuksia voidaan kuitenkin tarkastella yhtenä taustatekijänä ylisukupolvisessa jatkumossa, jossa sota vahvisti jo ennestään olemassa olevaa, suomalaisnaisten uhrautumisen ja vastuunkannon mentaliteettia (Asikainen 2021, 116).

5.6 Oma oppiminen

Opinnäytetyön tekeminen on opettanut minulle paljon Suomen sotahistoriasta, ennen kaikkea siitä kulttuurista, joka vallitsi sodan ympärillä. On ollut todella mielenkiintoista perehtyä aiheeseen naisten jaksamiskulttuurin kautta ja olen saanut monta uutta näkökulmaa aiheeseen. Varsinaisen

tutkittavan aiheen lisäksi, opinnäytetyön tekeminen on lisännyt tietämystäni suomalaisesta sotahistoriasta myös muilla alueilla. Aihe on myös herättänyt runsaasti keskustelua siitä kerrottaessani ja olen myös sitä kautta saanut uusia näkökulmia ja ajatuksia. Ylipääntensä pidän aihetta todella mielenkiintoisena ja ilokseni olen huomannut, että vastaanotto tällaiselle keskustelulle on ollut positiivinen.

Oman urani kannalta merkittävimmät havainnot tulevat mielestäni siitä ymmärryksestä, millainen naisten jaksamiskulttuuri oli sotien aikana. Vaikka saattaa tuntua, että Suomen sodista olisi todella pitkä aika, se tulee kuitenkin melko lähelle muistaessa, että se on ollut isovanhempieni sukupolven arkea. Kuten alussa totesin, pitäisin erittäin mielenkiintoisena ja tärkeänä jatkotutkimuksena tutkia naisten ylisukupolvista sotatrauman vaikutteita tämän päivän työssäjaksamiseen.

Omat oppini tulevat varmasti työelämässä ennen kaikkea näkymään parempana ymmärryksenä naisten jaksamiskulttuurista ja sisäistetystä vaatimuksesta jaksaa. Tiedostamalla mahdollisia ylisukupolvisia vaikutuksia nykypäivän jaksamiskulttuuriin, voin omaa johtamistapaa arvioidessani pyrkiä siihen, etten vahvistaisi haitallisia toimintamalleja.

Lähteet

Asikainen, S.-E. 2021. Ennen ja nyt: Historian tietosanomat 4/2021. Sota jäi elämään naisen roolissa ja mentaliteetissa. Luettavissa: <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/110545/65225>. Luettu: 26.1.2025.

Asikainen, S.-E. 2020. Toisen maailmansodan ylisukupolviset vaikutukset suomalaisen naisen rooliin ja mentaliteettiin. Helsingin yliopiston avoin julkaisuarkisto. Elektroninen tietoaaineisto. Luettavissa: <http://hdl.handle.net/10138/321839>. Luettu: 11.5.2025

Aunila, S., & Heiskanen, J.-P. 2022. Kotien salainen armeija. Atena. Jyväskylä.

Autio, L. 1996. Kenttäpostin kertomaa 1939–1944. Ykkös-Offset Oy. Soini.

Dahl, O. 1967. Historiantutkimuksen metodiopin peruspiirteitä. Oy Weilin + Göös Ab:n kirjapaino. Espoo.

Finna.fi. s.a. Finna.fi – Kulttuurin ja tieteen aarteet yhdestä osoitteesta. Luettavissa: https://finna.fi/Content/about_finnafi. Luettu: 27.4.2025.

Hagelstam, S. 2011. Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa. Teoksessa Leskelä-Kärki, M., Lahtinen, A. & Vainio-Korhonen, K. 2011. Kirjeet ja historiantutkimus, s. 299–328. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Hakko, M. 1988. Naiset kertovat sodasta. Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva. Oulu.

Halphen, L. 1951. Johdatus historiantutkimukseen. WSOY. Porvoo

Heikkinen, A. 1974. Historiantutkimuksen päämäärät ja menetelmät. Gaudeamus. Helsinki.

Helmet. s.a. Mikä Helmet on. Luettavissa: <https://helmet.finna.fi/Content/about>. Luettu: 27.4.2025

HH Finna. s.a. Tietoa HH Finnasta. Luettavissa: <https://haaga-helia.finna.fi/Content/about>. Luettu: 27.4.2025.

Hintikka, O. & Häppölä, K. 2006. Tuntematon emäntä. Maahenki Oy. Helsinki.

Holmila, A. & Mikkonen, S. 2015. Suomi sodan jälkeen – pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944–1949. Atena. Jyväskylä.

HUS. s.a.a. Perustietoa uupumuksesta. Mielenterveystalo. Luettavissa: <https://www.mielenterveystalo.fi/fi/uupumus/perustietoa-uupumuksesta>. Luettu: 23.3.2025.

HUS. s.a.b. Uupumuksen oireet. Mielenterveystalo. Luettavissa: <https://www.mielenterveystalo.fi/fi/uupumus/uupumuksen-oireet>. Luettu: 23.3.2025.

Hytönen, K.-M. 2014. Ei elämäni lomaa mahtunut. 2. painos. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. Joensuu.

Hytönen, K.-M. 2019. ”Olen niin lopen väsynyt kaikkeen” – naisten väsymys talvi- ja jatkosotien kotirintamalla. Teoksessa Annola J., Kivimäki V. & Malinen, A. Eletty historia, 341–366. Vastapaino. Tampere.

Hännikäinen, I. 1998. Vaimot Sotainvalidien rinnalla. Gaudeamus. Helsinki.

Jouko, P. 2013. Talvisota. Teoksessa Koskimaa, M. 2013. Suomen kohtalon ratkaisut, s. 17–49. Docendo. Jyväskylä.

Kallioniemi J. 1998. Kotirintama 1939–1944. Vähäheikkilän Kustannus. Turku.

Katajisto, K. 2003. Ennen ja nyt: Historian tietosanomat Vol 3, Nro 2. Historiantutkimus ja uusintaminen. Luettavissa: <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108206/63227>. Luettu: 23.3.2025.

Kemppainen, I. 2006. Kuolema, isänmaa ja kansalainen toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa. Teoksessa Kinnunen, T. & Kivimäki, V. 2006. Ihminen sodassa, s. 229–239. Minerva Kustannus Oy. Helsinki.

Kinnunen, T. 2018. Naiset, kansakunta ja moraalit sota-ajan Suomessa. Teoksessa Turtola, M. (toim.). Kotirintama, s. 26–31. WSOY. Helsinki.

Kirjastot.fi. 2022. Kysy kirjastonhoitajalta. Luettavissa: <https://www.kirjastot.fi/kysy/kuinka-montta-ennen-suomen-itsenaistymista?>. Luettu: 22.3.2025.

Kirkinen, H. 1973. Konfliktit historianfilosofisena ongelmana. Teoksessa Soikkanen T. (toim.). Konfliktien käsittely historiantutkimuksessa. s. 9–19. Poliittisen historian laitos. Turun yliopisto. Turku.

Kirves, J. 2024. He selvisivät sodasta. WSOY. Helsinki.

Kivimäki, V. 2013. Murtuneet mielet. WSOY. Helsinki.

Kivimäki, V. & Toivo, R. M. 2022. Kokemuksen historia. Teoksessa Tepora, T., Danielsbacka M. & Hannikainen M. O. Avaimia Menneisyyteen, s. 59–76. Gaudeamus. Helsinki.

Kleemola, O. 2010. Siviilien tuska. Teoksessa Lagerbohm, J., Kirves, J. & Kleemola, O. 2010. Me puolustimme elämää, s. 60–69. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki.

- Kulla, J. 2024. Kotirintamakin kesti. Jussi Kulla. Ruovesi.
- Lagerbohm, J., Kirves, J. & Kleemola, O. 2010. Me puolustimme elämää, s. 100–117. Kustannus-osakeyhtiö Otava. Helsinki.
- Lagerborg, R. & Lindberg B. 1941. Om psykisk hälsa i krigstider. Svenska föreningens för psykisk hälsovård småskrifter N:r 13. Zetterlund & Thelanders boktryckeri -A.-B. Stockholm.
- Laukkanen, S. & Vaarula, S. 2017. Rintama hiljeni – sota jatkui kotona. Väyläkirjat. Rovaniemi.
- Lehtonen, M. 2014. Vain Suomi toi sankarivainajat kotiseudun kirkkomaille. Parole, 83, 1, s. 20–23.
- Vainio-Korhonen, K. 2017. Vastuullinen historia. Teoksessa Lidman, S., Koskivirta, A. & Eilola, J. 2017. Historiantutkimuksen etiikka, s. 29–50. Gaudeamus. Helsinki.
- Lukkarinen, V. 1981. Suomen Lotat. WSOY. Porvoo.
- Malinen, A. 23.10.2019. Osa 2. Naiset kantoivat raskaita taakkoja. Sodan satuttamat -podcast. Kuunneltavissa: <https://areena.yle.fi/podcastit/1-50273219>. Kuunneltu: 26.1.2024.
- Malinen, A. 2015. Ei ole pakko pärjätä yksin: nuoret papit käynnistivät helsinkiläisen perheneuvonnan 70 vuotta sitten. Kirkko ja kaupunki, 2015, 5, 7. (<https://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201601051020>).
- Malinen, A. 2019. Ristinkantajat – maalaisemäntien sisäiset ristiriidat ja niiden sielunhoidollinen käsittely toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa. Teoksessa Annola J., Kivimäki V. & Malinen, A. Eletty historia, 367–396. Vastapaino. Tampere.
- Mehiläinen. 2016. Velvollisuudentunne lisää naisten työuupumusta - häpeä estää avun hakemisen. Luettavissa: <https://www.mehilainen.fi/uutinen/velvollisuudentunne-lisaa-naisten-tyouupumusta-hapea-estaa-avun-hakemisen>. Luettu: 23.3.2025.
- Männistö, A. & Kivimäki, V. 2016. Sodan särkemä arki. WSOY. Helsinki.
- Näre, S. 2018. Naiset ja miehet sodan pyörteissä. Teoksessa Turtola, M. (toim.). Kotirintama, s. 9–25. WSOY. Helsinki.
- Opinnäytetyökoordinaattorit. 2024. Ohje tutkimustyyppiselle opinnäytetyölle. Haaga-Helian ammattikorkeakoulu. Helsinki. Luettavissa: https://mediapankki.haaga-helia.fi/sharing/file/d607edd405ff6ee7/Tutkimustyyppinen_ont_ohje.pdf. Luettu: 22.1.2024

- Peltonen, L. 2017. Työhyvinvoinnin tila autoalan pk-yrityksessä. Opinnäytetyö. Haaga-Helia amk, liiketalouden koulutusohjelma. Luettavissa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201704184864>. Luettu: 10.5.2025.
- Penttinen, P. 2004. Olethan minulle isä. Päivy Penttinen. Hyvinkää.
- Pohls, M. & Latva-Äijö, A. 2009. Lotta Svärd – käytännön isänmaallisuutta. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki.
- Pukkila-Toivonen, H., Savikko, S. & Utrio, K. 2021. Suomen naisten sota. Amanita Oy. Somerniemi
- Puusa, A. & Juuti, P. 2020. Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus Oy. Helsinki. E-kirja. Luettu 11.5.2025.
- Renvall, P. 1965. Nykyajan historiatutkimus. 2. painos. WSOY. Helsinki
- Riutta, U. 2002. Sodan arvet. Atena. Jyväskylä.
- Sallinen, E. 2017. Kotirintamanaiset. Eira Sallisen perikunta. Kuopio.
- Saraste, E. 1994. Naisen paikka ja palkka. Teoksessa Haataja, L. 1994. Ja kuitenkin me voitimme – sodan muisto ja perintö, 85–102. Kirjayhtymä Oy. Helsinki.
- Savikko, S. 2021. Kahdella rintamalla. Teoksessa Pukkila-Toivonen, H., Savikko, S. & Utrio, K (toim.). 2021. Suomen naisten sota, s. 23–28. Amanita Oy. Somerniemi.
- Savolainen U. & Taavetti R. 2022. Muistitietotutkimuksen paikka. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Sinerma M. 1977. Sotatarviketeollisuus naisten käsissä. Sinerma, M. & Alava-Suolahti, E. 1995. Nainen sodassa – Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta, s. 38–39. Oy Valitut Palat – Readers Digest Ab. Helsinki.
- Sulamaa, K. 2009. Lotat, uskonto ja isänmaa. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Suojeluskuntajärjestön Perinteet ry - Skyddskårstraditioner rf. s.a. Organisaatio ja sotavuosien lottatyö. Luettavissa: <https://perinne.fi/lotta-svard-jarjesto/organisaatio-ja-sotavuosien-lottatyo-1939-1944/>. Luettu: 6.4.2025.
- Tepora, T. 2015. Sodan henki – Kaunis ja ruma talvisota. WSOY. Helsinki.

Tepora, T., Danielsbacka M. & Hannikainen M. O. 2022. Avaimia Menneisyyteen. Gaudeamus. Helsinki.

Tieteen termipankki. s.a. Filosofia: hermeneutiikka. Luettavissa: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:hermeneutiikka>. Luettu: 22.3.2025.

Tilastokeskus 26.4.2024. 11rd - Väestö iän (1-v. 0–112) ja sukupuolen mukaan, 1972–2023. Luettavissa: https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vaerak/statfin_vaerak_pxt_11rd.px/. Luettu: 22.3.2025.

Tilli, J. 2014. Suomen pyhä sota. Atena. Jyväskylä.

Valkonen, K. 2000. Me kestimme – naisten ja lasten talvisota. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki.

Vestenius, R. 2002. Uusi maailma avautui: sodan seuraukset. Teoksessa Riutta, U. 2002. Sodan arvet, s. 305–309. Atena. Jyväskylä.

Virtanen, A. 2021. Psykologinen palautuminen. Tuuma-kustannus. Jyväskylä. E-kirja. Luettu 23.3.2025.

Vähäsarja, J., Leino, R. & Hintsala, T. 2022. Ylisitoutuminen ja työuupumus opettajilla. Psykologia, 57, 1, s. 36–82.

Ylikangas, H. 1979. Näkökulmia historiantutkimukseen. Oikeudenhistoriallisia julkaisuja. Helsingin yliopisto. Helsinki.

Ylikangas, H. 2015. Mikä on historia ja millaista sen tutkiminen. ArtHouse. Helsinki.

Liitteet

Liite 1: Pääasiallisen aineiston kategorinen jako

Historiantutkimusmenetelmät	Sodan arvet	Sotahistoria	Kotirintama
Avaimia menneisyyteen	Eletty historia	Kohtalon vuodet 1939–1945 I	Elettiin kotirintamalla
Historiantutkimuksen etiikka	He selvisivät sodasta	Kohtalon vuodet 1939–1945 II	Kotirintama
Historiantutkimuksen metodiopin peruspiirteitä	Ihminen sodassa	Suomen kohtalon ratkaisut	Kotirintama
Historiantutkimuksen päämäärät ja menetelmät	Me kestimme	Talvisodan pikkujättiläinen	Kotirintama 1939–1944
Historiantutkimuksen työmenetelmät	Murtuneet mielet		Kotirintama 1941–1944
Historiantutkimus ja paikallishistoria	Olethan minulle isä		Kotirintamakin kesti
Johdatus historian-tutkimukseen	Om psykisk ohälsa i strid		Kotirintamakin taisteli
Kirjeet ja historiantutkimus	Rintama hiljeni: sota jatkui kotona		Kotirintaman kahdet kasvot
Konfliktien käsittely historiantutkimuksessa	Sodan arvet		Kotirintamanaiset
Mikrohistoriasta	Sodan henki - kaunis ja ruma talvisota		Tuntematon emäntä
Mikä on historia ja millaista sen tutkiminen	Sodan särkemä arki		
Muistitietotutkimuksen paikka	Suomi sodan jälkeen		
Nykyajan historiantutkimus	Vaimot sotainvalidien rinnalla		
Näkökulmia historiantutkimukseen			
Tutkimusopas poliittisen historian opiskelijoille			

Naiset sodan aikana	Lotta Svärd ja uskonto	Sotamuistelmat ja -kirjeet
Ei elämään lomia mahtunut	Lotat, uskonto ja isänmaa	Ja kuitenkin me voitimme
Kotien salainen armeija	Lotta Svärd - käytännön isänmaallisuutta	Kenttäpostin kertomaa 1939–1944
Me puolustimme elämää	Lotta Svärd uskonto ja isänmaa	Kuvia ja kertomuksia sieltä jostakin
Nainen sodassa	Opi rakastamaan maatasi ja kansaasi	Naiset kertovat sodasta
Naiset isänmaan asiassa	Suomen lotat	Sotakirjeitä 1939–1944
Suomen naisten sota	Suomen pyhä sota	Unohtumattomia kirjeitä Suomesta
Tuntematon emäntä		
Työtöt		